

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ТРУДНОЩАМИ У НАВЧАННІ
ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка 09-292-М групи
Спеціальності 016. Спеціальна освіта.
Спеціалізації 016.02 Корекційна
психопедагогіка
Освітньо-професійної (наукової) програми
«Олігофренопедагогіка»
РАДЗЕВИЧ Діана Ігорівна
Керівник: к.пед.н. Цюпак І. М.
Рецензент директорка Херсонського
загальноосвітнього навчально-виховного
комплексу №11 Херсонської міської ради
Жулінська Г.М.

Івано-Франківськ, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи корекційної роботи з дітьми з труднощами у навчанні.....	7
1.1. Психолого-педагогічні особливості та навчальні труднощі дітей з порушенням інтелекту.....	7
1.2. Інтеграція арт-терапії в корекційну роботу з дітьми, які мають особливі освітні потреби.....	13
1.3. Вплив мистецтва на розвиток учнів з труднощами у навчанні.....	18
РОЗДІЛ 2. Методи арт-терапії в корекції навчальних труднощів дітей з інтелектуальними порушеннями.....	22
2.1. Використання малювання та живопису в корекційній роботі.....	22
2.2. Музикотерапія як інструмент розвитку когнітивних навичок.....	28
2.3. Казкотерапія як засіб корекції мовленнєвих порушень.....	33
РОЗДІЛ 3. Експериментальне дослідження впливу арт-терапії на дітей з труднощами у навчанні.....	37
3.1. Діагностика труднощів у навчанні школярів.....	37
3.2. Арт-терапевтичні методики для подолання труднощів у навчанні дітей з порушеннями молодшого шкільного віку.....	42

3.3. Аналіз ефективності застосування арт-терапії у корекції розвитку дітей з труднощами у навчанні.....	46
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59
Додаток А Експрес-методика вивчення розумового розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.....	59
Додаток Б Програма арт-терапевтичних занять для дітей.....	81
Додаток В Михайликовий сон.....	95
Додаток Г Пригоди маленького кошенятка.....	96
Додаток Д Пригода Коськи	97

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі корекція розвитку дітей із труднощами в навчанні за допомогою арт-терапевтичних технік набуває все більшої уваги у педагогіці та психології. Через збільшення кількості дітей з труднощами у навчанні виникає необхідність індивідуалізації корекційної роботи. Арт-терапія є ефективним інструментом розвитку емоційної, когнітивної та соціальної сфери дітей, оскільки вона дозволяє використовувати творчі методи для усунення перешкод, які виникають у навчальному процесі.

Особливо важливим є інтеграція арт-терапевтичних методик у практику роботи педагогів, психологів, а також дефектологів, адже це сприяє формуванню комплексного підходу до підтримки дітей з труднощами в навчанні. Дослідження даної проблеми є актуальним і з точки зору потреби вдосконалення професійної підготовки фахівців, здатних ефективно

використовувати арт-терапію для досягнення кращих результатів у корекції розвитку дітей.

Питання використання арт-терапії в корекційній роботі з дітьми з труднощами в навчанні започаткували такі вчені як Л. Виготський, В. Давидов, І. Губіна, які підкреслювали важливість інтеграції творчих методів у педагогічну практику для розвитку всіх аспектів особистості дитини.

Теоретичні та практичні аспекти впровадження арт-терапії у навчальну діяльність висвітлені у дослідженнях багатьох українських науковців, зокрема, О. Вознесенської, О. Деркач, Т. Берник, А. Колупаєвої, В. Кондратенко, В. Синьова, Л. Фірсової, Т. Яценко та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: магістерська робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Технології корекційно-розвиткової, абілітаційної та реабілітаційної роботи в системі спеціальної та інклюзивної освіти в умовах сучасних викликів суспільства» (0124U004367 від 11.10.2024.).

Мета дослідження: вивчити ефективність використання арт-терапії в корекційній роботі з дітьми, які мають труднощі в навчанні, та оцінити вплив різних арт-терапевтичних методик на розвиток когнітивних та мовленнєвих навичок у дітей з особливими потребами.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні особливості дітей з порушеннями інтелекту та їх навчальні труднощі.
2. Дослідити особливості застосування та оцінити ефективність арт-терапевтичних методів у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями.
3. Розглянути основні методи арт-терапії: ізотерапія, музикотерапія, казкотерапія у корекційній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

4. Провести експериментальне дослідження та узагальнити результати щодо впливу арт-терапії на навчальні труднощі дітей з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження: процес застосування арт-терапевтичних методів у корекційній роботі з дітьми з труднощами в навчанні.

Предмет дослідження: корекція розвитку дітей з труднощами у навчанні засобами арт-терапії.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, синтез, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних дослідження; емпіричні: спостереження, тестування.

Наукова новизна одержаних результатів: полягає в установленні важливості використання арт-терапевтичних занять для корекції розвитку дітей з труднощами у навчанні.

Практичне значення одержаних результатів: полягає у впровадженні арт-терапевтичних методик, які сприятимуть подоланню труднощів у навчанні та позитивним змінам у розвитку дітей. Ці програми можуть бути ефективно застосовані психологами та педагогами в школах, дитячих центрах розвитку тощо.

Апробація результатів дослідження: відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства» (2025 рік). У рамках конференції було представлено доповідь на тему «Арт-терапевтичні методи для корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами». Обговорення на науковому заході та позитивні відгуки підтвердили актуальність досліджуваної теми та практичну значущість отриманих результатів. Публікація відображає основні теоретичні та практичні аспекти дослідження.

Публікації: Радзевич Д. І., Яковлева С. Д. Арт-терапевтичні методи для корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами // *Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових*

викликів суспільства : зб. тез доп. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 14–15 трав. 2025 р. / заг. ред. Л. Є. Петухова, О. В. Саган, Н. І. Сидоренко, А. С. Бальоха, Н. М. Борисенко; М-во освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т [та ін.]. — Івано-Франківськ, 2025. — С. 269–272.

Структура роботи: вступ, основна частина, яка складається з трьох розділів, висновки, список використаних джерел у кількості 50 найменувань. Основний зміст роботи викладений на 48 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ТРУДНОЩАМИ У НАВЧАННІ

1.1. Психолого-педагогічні особливості та навчальні труднощі дітей з порушенням інтелекту

Психічний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями має свої специфічні характеристики, зокрема, порушення розвитку когнітивних функцій порівняно з нормотиповим рівнем розвитку. Ці діти мають різні

особливості, що впливають на їх інтелектуальні, соціальні, мовленнєві та емоційні здібності.

У процесі розвитку вони часто відстають у набутті необхідних навичок і досягненні важливих етапів в розвитку. Когнітивні функції, такі як мислення, увага, сприймання та пам'ять, можуть мати обмеження або не відповідати віковим нормам. Окрім цього, діти з інтелектуальними порушеннями часто мають труднощі у розвитку мовлення, виявляють соціальну незрілість, нестабільність емоцій і проблеми в спілкуванні з іншими людьми.

Діти вимагають індивідуального підходу, спеціалізованих методик і стратегій навчання, а також співпраці з батьками, педагогами та фахівцями.

Дослідження в сфері психічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями спрямовуються на покращення методів навчання, розвиток та їх соціальну адаптацію. Розуміння специфіки розвитку дітей з порушеннями інтелекту є важливим для покращення їх життєвих можливостей і якості життя.

В Україні для оцінки ступеня порушень розвитку інтелекту використовуються спеціальні критерії, встановленні МКХ-11, а також показники IQ. Зокрема:

- діти з IQ в межах 50-69 мають легкий ступінь інтелектуальних порушень. Вони володіють навичками самообслуговування, можуть виконувати просту роботу, однак потребують допомоги для вирішення складних завдань під час навчання та повсякденного життя. У таких дітей спостерігаються ознаки соціальної незрілості;
- діти з IQ в межах 35–49 мають помірний ступінь інтелектуальних порушень. У них зазвичай затримка мовленнєвого розвитку, суттєві труднощі в навчанні та соціальній взаємодії. Вони здатні виконувати прості інструкції, але не можуть жити самостійно без сторонньої допомоги;
- діти з IQ в межах 20-34 мають важкий ступінь інтелектуальних порушень. Вони не володіють навичками читання і рахунку, мають обмежений

словниковий запас, здебільшого спілкуються за допомогою жестів і потребують постійної допомоги усе життя;

– діти з IQ менше 20 мають глибокий ступінь інтелектуальних порушень. У них можуть бути розвинені деякі специфічні навички, однак у них обмежене розуміння навколишнього світу. Їхнє сприйняття мовлення є символічним, і вони не здатні виконувати навіть прості інструкції та потребують постійного нагляду [1, с. 39].

Порушення інтелекту – вроджене або набуте (в перші роки життя) стійке порушення розвитку, що виражається в несформованості всієї психіки, в першу чергу інтелекту. Вроджене інтелектуальне порушення варто відрізнити від набутого [2, с. 10].

Порушення інтелектуального розвитку – це термін, який вживається в науково-педагогічній літературі для позначення різноманітних рівнів розвитку інтелектуальних здібностей, що відрізняються від норми. Він вказує на недостатність розвитку психічних процесів, що негативно впливає на здатність людини ефективно сприймати, розуміти, аналізувати та об'єднувати інформацію, необхідну для адаптації та навчання [35, с. 5]. У рамках нашого дослідження, ми зосередимося на наступній класифікації порушення інтелекту:

- порушення інтелекту глибокого ступеня, є найтяжчим ступенем інтелектуального порушення. Особи з таким порушенням не здатні до навчання та майже позбавлені здатності мислити. Вони не мають навичок особистої гігієни та самообслуговування. Розвиток здатності до ходьби є ускладненим, а рухи часто характеризуються стереотипними махами. Мовлення у них відсутнє або обмежується декількома звуками чи словами, що не мають комунікативної функції. Емоції у таких осіб обмежуються простими рефlekсами, зокрема реакцією на голод або задоволення від їжі, температуру або біль. Прояви емоцій обмежені базовими формами, такими як крик, рухова збудженість або агресія [3].

У багатьох випадках люди з порушенням інтелекту глибокого ступеня не здатні жувати і ковтати звичайну їжу, тому харчування часто обмежується рідкими продуктами у зв'язку з порушеннями жувально-ковтальних функцій. Вони часто не можуть відрізнити рідних від чужих людей. Їхні емоційні реакції здебільшого обмежуються базовими відчуттями задоволення або дискомфорту, що виражаються примітивними способами, наприклад, хвилюванням чи криком. Можливі виражені прояви аутоагресивної поведінки (укуси, подряпини, удари). Діти з цим ступенем інтелектуального порушення можуть споживати різні неїстівні речі, можлива схильність до вживання нехарчових предметів, що пов'язано з особливостями сенсомоторного розвитку.

Такий значний психічний дефіцит часто супроводжується тяжкими фізичними порушеннями. Діти з подібними труднощами часто живуть у спеціалізованих закладах, таких як соціальні гуртожитки;

– порушення інтелекту середнього ступеня характеризується спрощеним мисленням та неповноцінним розвитком мовлення.

Виділяють кілька рівнів порушення інтелекту середнього ступеня:

– важкий ступінь порушення інтелектуального розвитку (IQ = 20-34) – діти здатні навчатися не лише елементарним навичкам особистої гігієни, а й простих дій по самообслуговуванню. Мовлення обмежене декількома словесними фразами, які вони використовують в побутових ситуаціях;

– помірний ступінь порушення інтелектуального розвитку (IQ = 35-49) – люди з таким ступенем інтелектуального порушення володіють фразовим мовленням, можуть впізнавати та вимовляти букви, склади й прості слова. Такі особи можуть освоїти базові трудові навички;

– порушення інтелекту легкого ступеня, є найменш вираженим ступенем інтелектуального порушення (IQ = 50-69). Люди цієї категорії не можуть засвоїти загальноосвітню шкільну програму, мають обмежені можливості до усвідомленого навчання та засвоєння узагальнених знань, правил і теоретичного матеріалу. Вони здобувають освіту в спеціальних

навчальних закладах. При належному навчанні та вихованні вони зможуть адаптуватися до самотійного життя.

Порушення інтелекту може бути внаслідок органічного ураження головного мозку, перенесене на більш пізньому етапі розвитку дитини (деменція). До ураження мозку дитина мала нормотиповий розвиток. Її когнітивний рівень зазвичай вищий, ніж у дітей з вродженим або набутих у ранньому віці порушенням інтелекту, але все ж нижчий за рівень нормативного розвитку. До цієї групи належать особи, які перенесли черепно-мозкові травми. У таких дітей швидко настає втома, вони мають знижену пам'ять, а також спостерігається уповільнення мислення.

На пізніших етапах порушення інтелекту може розвиватися внаслідок енцефаліту – запалення головного мозку, що спричиняє додаткові порушення розвитку, зокрема зміни в характері та поведінці.

Ці діти, як правило, є практично здоровими, їхній інтелектуальний розвиток не погіршується, але деякі труднощі посилюються через накопичення стресових факторів [4, с. 49].

Інтелектуальне порушення може виникати через захворювання центральної нервової системи, наприклад, шизофренія, церебральний сифіліс, епілепсія або ревматичні ураження, кожне з яких порушує психічний розвиток.

Порушення інтелекту відзначається специфічними особливостями мислення, що включають обмежену довільну увагу (здатність зосереджуватися на завданні), недостатню стійкість у сприйнятті та аналізі навколишнього світу, а також обмежену уяву.

Позитивні та негативні емоції у цих дітей часто проявляються безпосередньо у поведінці. Крім того, у них спостерігається обмеженість потреб, зокрема в пізнавальній діяльності, що не викликає в них значного інтересу.

Діти з інтелектуальними порушеннями в процесі цілеспрямованого навчання та виховання набувають практичних навичок, зокрема у трудовій

діяльності. Розвиток розумових здібностей відбувається через спеціально організоване навчання, виховання, а також корекційної діяльності.

Щоб визначити ефективні стратегії розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями важливо мати інформацію про їхній поточний рівень розвитку, що дозволить виявити фактори та умови, які можуть сприяти позитивним змінам у їх розвитку. Такі діти часто мають недорозвинені пізнавальні інтереси, що проявляється в меншій потребі в пізнанні порівняно з їхніми ровесниками. Їхній темп сприймання зазвичай повільніший, а також спостерігається знижена здатність до диференціації. Ці особливості виявляються під час навчання, коли діти повільно розпізнають предмети та явища, а також часто плутають схожі за графікою літери, цифри чи слова, які звучать подібно. Крім того, вони мають обмежений обсяг сприймання, зосереджуючи увагу лише на окремих частинах об'єкта, не звертаючи увагу на важливі для загального розуміння деталі. Усі ці аспекти сприймання супроводжуються низьким рівнем активності цього процесу, тому він потребує спеціального керування [5, с. 11].

У дітей з інтелектуальними порушеннями розумові процеси розвинені недостатньо і мають специфічні характеристики. При виділенні окремих елементів з предметів або тексту вони не встановлюють між ними зв'язків, що свідчить про порушення або незвичний характер процесів аналізу і синтезу. Вони не можуть самостійно визначити основне в об'єктах чи явищах, що ускладнює якісне порівняння і синтез, а коли це відбувається, часто використовується неістотна ознака. Мислення таких дітей відрізняється відсутністю критичності, вони не помічають своїх помилок, а їхня розумова активність знижена, при цьому регуляція цих процесів є недостатньою [37, с. 40].

Особливості пам'яті у таких дітей також очевидні: вони краще запам'ятовують зовнішні, іноді випадкові візуальні деталі, тоді як внутрішні логічні зв'язки усвідомлюються і запам'ятовуються з труднощами. Довільне запам'ятовування формується пізніше. Часто при відтворенні матеріалу

допускаються помилки, а епізодичне забування обумовлене значною втомою нервової системи через те, що вона є слабкою. Уява дітей із таким типом порушень часто є фрагментарною та неточною [30, с. 41].

У дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається недорозвинення всіх аспектів мовлення: фонетичного, лексичного та граматичного. Вони мають різні труднощі з письмом, освоєнням техніки читання, а також знижений інтерес до мовленнєвого спілкування [31, с. 6].

Ці діти також відзначаються значними проблемами з увагою: їхня увага не є стійкою, їм важко розподіляти її між різними об'єктами, а процес переключення між ними відбувається повільно. Недостатній розвиток довільної уваги проявляється в тому, що під час навчання діти часто змінюють об'єкти своєї уваги, не можуть зосередитися на конкретному завданні чи об'єкті. Емоційно-вольова сфера таких дітей також має свої особливості. Їхні емоції нестійкі, переживання поверхневі і неглибокі. Вони схильні до миттєвих емоційних перепадів, що можуть варіюватися від підвищеної збудливості до значного емоційного спаду. Усі ці характеристики психічної діяльності є стійкими і зумовлені органічними ураженнями на різних етапах розвитку (генетичними, внутрішньоутробними, постнатальними). Проте при правильному психолого-педагогічному підході можна спостерігати позитивні зміни в розвитку дітей цієї категорії [5, с. 11].

Отже, проаналізувавши наукові джерела можна зробити висновок, що серед головних особливостей психологічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями є затримка в когнітивному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку. Такі діти часто мають обмежений словниковий запас і стикаються з труднощами в сприйнятті, мисленні та розумінні мови. Вони також можуть мати проблеми з встановленням соціальних контактів, розумінням соціальних норм і правил, а також з регулюванням емоцій.

Психічний розвиток таких дітей вимагає спеціального підходу, який враховує їхні індивідуальні потреби та можливості. Важливо сприяти

розвитку їхнього когнітивного потенціалу, покращувати навички спілкування, підтримувати соціальну інтеграцію та формувати емоційну компетентність. Також необхідно заохочувати їх до розвитку самостійності та навичок самообслуговування, відповідно до їхнього рівня можливостей.

1.2. Інтеграція арт-терапії в корекційну роботу з дітьми, які мають особливі освітні потреби

Сучасний розвиток спеціальної освіти в Україні висуває важливість забезпечення всебічного і гармонійного розвитку дітей з порушеннями розвитку. Одним із ефективних методів роботи з такими дітьми є застосування гнучких корекційних підходів, серед яких особливе місце займає арт-терапія. За допомогою арт-терапії можна без нав'язливого втручання спостерігати за творчими процесами дитини, що дозволяє краще зрозуміти її життєві пріоритети, інтереси, виявити індивідуальність і налаштуватися на її емоційний стан [32, с. 5]. Творчі заняття органічно поєднують виховний, освітній, діагностичний та корекційний аспекти, що сприяє розвитку довірливих емоційних зв'язків, ефективній соціалізації і якісному корекційному впливу на дитину.

Сучасні наукові дослідження арт-терапії охоплюють різноманітні її аспекти. Так, питання змісту цієї технології, її історії та сучасних особливостей були розглянуті в роботах О. Вознесенської, Л. Терлецької, О. Копитіна та інших дослідників. Педагогічні напрями використання арт-терапії, зокрема артпедагогіки та педагогіки творчості, аналізувалися в працях Л. Лебедевої, О. Деркач та інших авторів. Специфіка практичного використання арт-терапії при роботі з дітьми з особливими потребами були висвітлені в дослідженнях Л. Нікішиної, Л. Вадрус, Л. Федоткіної, О. Образцової, Н. Некряч та інших.

Довгий час арт-терапія використовувалася переважно в психотерапевтичній практиці. Однак останнім часом швидко зростає інтерес

до вивчення механізмів і умов впливу різноманітних видів мистецтва на дітей з особливими потребами в процесі корекції та виховання [6, с. 50].

Умови сьогодення ставлять важливі питання щодо створення нових технологій в освіті, вихованні та розвитку особистості, які відповідали б сучасним соціальним, моральним, економічним і освітнім вимогам. У цьому контексті особливо актуальним є завдання підвищення ефективності корекційного процесу для дітей з порушеннями розвитку, а також розробка нових, більш дієвих методів і підходів до їх навчання та виховання.

Арт-терапія – це терапевтичний підхід, що використовує силу мистецтва для роботи з емоційними та психічними проблемами. Цей метод вирізняється своєю м'якістю та високою ефективністю, що робить його затребуваним у психотерапевтичній практиці, освітньому процесі та соціальній сфері. Однією з ключових особливостей арт-терапії є її безпечність та універсальність, що дозволяє працювати з найрізноманітнішими групами людей без обмежень [43, с. 61].

Арт-терапія – це гнучкий підхід, який може функціонувати як самостійний метод, так і доповнювати інші освітні, виховні та оздоровчі практики. Її цінність полягає не лише в корекційному впливі, а й у здатності розвивати творчі здібності дітей, допомагаючи їм виявити приховані таланти. Крім того, арт-терапія є потужним інструментом соціальної адаптації, адже вона спирається на невербальні способи вираження, що є надзвичайно важливим для дітей, що мають труднощі з вербальним спілкуванням. З огляду на ці переваги, стає очевидним, що арт-терапія не повинна обмежуватися лише сферою психотерапії. Її слід активно впроваджувати в роботу педагогів, логопедів, дефектологів та інших фахівців у освітніх установах для ефективної діагностики, навчання та підтримки розвитку дітей [44, с. 12].

Арт-терапія в широкому сенсі охоплює різні напрямки, серед яких:

- образотворча терапія (лікувальний ефект за допомогою образотворчого мистецтва, такого як малювання, ліплення, декоративно-прикладне мистецтво);
- бібліотерапія (лікувальний вплив через літературні твори та читання книг);
- імаготерапія (лікування через створення образів і театралізацію);
- музична терапія (лікування через сприйняття музики);
- вокалотерапія (лікування через спів);
- кінезітерапія (лікувальний вплив через рух, включаючи танцювальну терапію, хореотерапію та корекційну ритміку) [7, с. 8].

Нижче наведено три види терапевтичної діяльності для дітей з порушеннями розвитку:

Дерево подяки. Ця творчість допомагає дітям зосереджуватися на їхніх сильних сторонах. Готовий виріб має вигляд традиційного стовбура з гілками. Дитина записує на кожному листочку, за що вона вдячна, а потім завершує малюнок, додаючи кольори.

Ключові рекомендації: Роздрукуйте шаблон дерева, щоб дитина могла впевнено створити своє дерево та листя (можна за бажанням). Спочатку можна перерахувати речі, за які дитина вдячна, а потім перейти до малювання або виготовлення листочків. Якщо дитина любить вирізати і клеїти, вона може вирізати листочки окремо й приклеїти їх на дерево.

Подвійний автопортрет. Це мистецьке заняття має терапевтичний характер і сприяє розвитку самосвідомості і самооцінки. Діти виготовляють малюнок обличчя, поділений на дві рівні частини по вертикалі. З одного боку діти малюють зовнішні риси, а з іншого – свої внутрішні емоції, переживання та мрії. Ця активність корисна для дітей, тому що дозволяє їм усвідомити та виразити свої проблеми, сильні сторони та мету, а також проаналізувати власну поведінку.

Ключові рекомендації: Роздруковується шаблон обличчя чи можна допомогти дитині зробити його самостійно (за бажанням). Можна додати

елементи для відтворення очей, носа і рота (не обов'язково). Спільно з дитиною обговоріть і підберіть символи, слова, які будуть написані на обох частинах обличчя. Перед початком створення малюнка сформулюйте завдання, підкреслюючи характеристики як «внутрішнього Я», так і «зовнішнього Я».

Подолання і сонце. У процесі роботи з навичками подолання дитина створює малюнок сонця, яке є символом позитивних емоцій. Вона додає до нього зірки, що відображають її сильні сторони, навички подолання труднощів або підтримку. Діти вибирають кольори для заповнення сонця та записують імена людей, які їх підтримують, а також навички, які допомагають їм справлятися з труднощами. Деякі з питань, які можуть бути використані в процесі: Коли ти відчуваєш себе найкраще? Що робить тебе спокійним і в безпеці? Хто тебе підтримує і любить? Які дії допомагають тобі почуватися краще?

Ключові рекомендації: Якщо дитина відчуває страх або труднощі при створенні свого сонця і зірок, надайте їй готові шаблони [8, с. 285].

Вибір конкретної арт-терапевтичної методики, залежить від виду і ступеня порушень у дитини. Важливою є обережність у застосуванні цих методів, оскільки неправильне використання технік може не лише не надати корекційної допомоги, а й завдати психотравмуючого ефекту. Тому важливо ретельно підходити до вибору арт-терапевтичних методик, щоб вона була максимально ефективною для корекції тих чи інших порушень у розвитку дітей.

Результати численних досліджень, що стосуються застосування арт-терапевтичних технік у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими потребами, доводять, що ці методи можуть використовувати не лише психотерапевти під час спеціалізованих занять, а й корекційні педагоги, практичні психологи, логопеди та музичні педагоги в процесі інтеграційної діяльності [9, с. 141].

У корекційній освіті арт-терапія є ефективним методом, особливо при роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Її мета – інтегрувати дітей у навчальний та соціальний процес за допомогою мистецтва. Використовуючи різні форми творчості, такі як образотворче мистецтво, рухова активність та музика, діти встановлюють зв'язки з навколишнім середовищем. Важливим аспектом є ставлення дитини до власної творчої діяльності. Педагог повинен сприяти розвитку внутрішньої мотивації до творчості, застосовуючи методи арт-терапії, що оптимально впливають на формування і зміцнення мотиваційної сфери [45, с. 8].

Зважаючи на те, що основною метою занять є досягнення терапевтичного результату, Л. Лебедева підкреслює, що педагогам слід уникати більшості традиційних методів роботи: забороняються накази, вимоги, команди та примус; дитина повинна мати змогу самостійно обирати види діяльності, зображувальний матеріал та темп своєї роботи, що їй найбільше підходять; учень має право відмовитись від виконання якихось завдань, висловлювання своїх емоцій і переживань, а також від участі в колективному обговоренні; дитина може просто спостерігати як працюють інші учні або займатись тим, що їй цікаво; оцінка, критика і покарання не допускаються [10, с. 63]. Фахівці рекомендують починати корекційно-виховну роботу за допомогою арт-терапії вже з трьох років.

Арт-терапія застосовується в двох основних формах: індивідуальній та груповій [33, с. 153]. У корекційно-виховному процесі, за словами В. Соловйової, найчастіше використовують групову арт-терапію [11]. Вона спрямована на вдосконалення навичок спілкування, взаємодії з іншими, пристосування до нових обставин та засвоєння норм поведінки [36, с. 77].

Через арт-терапію діти здобувають більшу впевненість у собі, глибше пізнають власні здібності, вчаться спрямовувати свою увагу та керувати емоціями, а також продуктивно застосовувати свої творчі таланти [46, с. 38].

Підсумовуючи вище сказане, можна сказати, що арт-терапія є важливим і перспективним методом роботи з дітьми з порушеннями розвитку, оскільки

вона дозволяє забезпечити комплексний підхід до їхнього розвитку через творчі процеси. Вона не тільки допомагає коригувати різні труднощі, а й сприяє розвитку соціальних навичок, самоосвідомлення та самооцінки. Ключовими перевагами арт-терапії є її доступність, можливість адаптації до індивідуальних потреб дітей та відсутність примусу в процесі творчої діяльності.

1.3. Вплив мистецтва на розвиток учнів з труднощами у навчанні

Малювання та живопис є важливими аспектами образотворчого мистецтва, що сприяють розвитку дрібної моторики та навчають дітей різним концепціям, таким як форми, контрасти, просторові взаємозв'язки, а також математичні ідеї, які традиційними методами вивчити складніше. Для дітей з особливими потребами мистецтво є потужним інструментом розвитку: воно допомагає удосконалювати дрібну моторику та розв'язувати побутові задачі, покращує комунікаційні навички та самовираження, а також сприяє підвищенню самооцінки та мотивує до досягнення успіху [12].

Арт-терапія є надзвичайно корисною для дітей, які мають труднощі у вираженні своїх почуттів словами, наприклад, через мовні розлади, обмежене спілкування або особливості поведінки. На початку сеансів арт-терапії дитині пояснюють суть завдання, вказують, що вона може робити, а що — ні. Зазвичай акцентується увага на тому, що для виконання завдання не потрібні особливі художні навички, і що самовираження може відбуватися з використанням будь-яких доступних матеріалів.

Під час таких занять важливо враховувати індивідуальний темп кожної дитини. Не всі діти можуть одразу активно включитися в творчий процес, іноді потрібно кілька занять, щоб вони подолали невпевненість і звичні стереотипи поведінки.

З часом, у міру розвитку психотерапевтичних відносин, дитина починає відчувати себе в безпеці і комфорті. Атмосфера занять стає для неї

особливою, відмінною від звичного оточення, і вона починає працювати з інтересом.

Арт-терапія значною мірою спирається на сенсорну інтеграцію, яка полягає в тому, щоб дитина активно взаємодіяла з різними матеріалами та об'єктами, досліджуючи їхні форми, розміри та текстури. Цей процес має значний вплив на корекцію пізнавальних здібностей, стимулює внутрішню мотивацію дитини та сприяє її успішній соціальній адаптації. Таким чином, дитина отримує можливість краще розуміти та інтерпретувати навколишній світ, розвиваючи своє сприйняття та формуючи власні уявлення.

Не менш важливим є встановлення чітких правил та структури в процесі терапії. Це допомагає дитині краще концентруватися на завданнях, організовувати свою роботу та ефективно переключати увагу між різними етапами творчого процесу, що в кінцевому підсумку стимулює її пізнавальну активність та формує навички самоконтролю [47, с. 176].

Заняття зображувальним мистецтвом сприяють покращенню чуттєво-рухової координації, що є важливою для гармонійної роботи півкуль мозку, адже цей процес вимагає взаємодії багатьох психічних функцій. Під час малювання активується конкретно-образне мислення, яке пов'язане з правою півкулею, а також абстрактно-логічне мислення, за яке відповідає ліва півкуля [45, с. 8].

Малювання як діяльність, тісно пов'язане з основними функціями, такими як зір, мислення, мовлення та рухова координація. Це не тільки сприяє розвитку кожної з функцій, а й інтегрує їх між собою. Для творчих занять підходить безліч художніх матеріалів:

- картон, папір різних форматів і кольорів;
 - олівці, фарби, фломастери, крейда, пастель;
 - пензлики різного розміру, ножиці, губки, нитки, скотч, клей;
 - для колажів і об'ємних композицій застосовують: газети, шпалери, журнали, паперові серветки, фольгу, кольоровий папір, поштові картки, стрічки, тканину і т. п.;

– природні матеріали, такі як листя, кора, насіння, квіти, плоди рослин, пір'я, мох, гілки, камінці;

– ліплення (пластилін, глина, солоне тісто).

Терапевтичний вплив творчості на дітей, обумовлений багатьма чинниками. Створення приємної та затишної атмосфери допомагає дитині відчувати задоволення від процесу і підвищує її самооцінку. Творчий процес вимагає, щоб дитина брала активну участь, відповідально ставилася до роботи, це буде стимулювати розвиток фантазії, терпіння та здатності до концентрації. Дитина вчиться контролювати свої моторні імпульси та ефективно використовувати їх. Під час творчої діяльності також активно розвиваються моторика, сприймання, мислення і здатність до концентрації. Творча праця сприяє підвищенню мотивації, забезпечує визнання з боку інших, сприяє формуванню самоствердження та самосвідомості. Переживання перших успіхів допомагає дитині стати впевненішою в собі.

Арт-терапія в корекційній освіті полягає у залученні дітей до мистецтва. В цьому процесі дитина навчається взаємодіяти з навколишнім світом через образотворчі, рухові та звукові форми вираження, розвиваючи розуміння екосистеми. Важливим аспектом арт-терапії є увага до ставлення дитини до власної діяльності, її малюнків, гри на музичних інструментах та інших проявів творчості. Основне завдання педагога полягає в стимулюванні мотивації дитини до участі в різних видах діяльності та у виборі методів арт-терапії для формування її мотиваційної сфери.

Арт-терапію як корекційну методику варто використовувати в поєднанні з навчально-виховною роботою. Такий підхід сприяє розвитку пізнавальної активності дітей, їх сенсорних і рухових навичок, а також допомагає сконцентрувати увагу. Крім того, арт-терапія позитивно впливає на емоційну сферу дитини, сприяючи розвитку компенсаторних здібностей. Особливості педагогічної корекції за допомогою арт-терапії для дітей з труднощами у навчанні визначають необхідність врахування вікових

особливостей, ступеня розвитку функціональних систем організму та індивідуальних рис кожної дитини [13, с. 28].

Основні функції арт-терапії включають:

- катарсичну (очищення від поганих емоцій і станів);
- регулятивну (регулювання психосоматичних процесів, зняття нервово-психічного напруження, створення позитивного психоемоційного фону);
- комунікативно-рефлексивну (корекція порушень у спілкуванні, формування самооцінки та міжособистісної поведінки).

Також, у деяких дослідженнях, науковці визначають такі функції арт-терапії:

- культурологічну (об'єктивний зв'язок людини з культурою, розвиток особистості через засвоєння художньої культури та формування творчого потенціалу);
- освітню (спрямована на розвиток особи через мистецтво, надання знань у галузі мистецтва та розвитку практичних умінь у художньо-творчій сфері);
- виховну (вироблення моральних, естетичних та комунікативних вмінь людини, що сприяє соціокультурній адаптації через творчість);
- корекційну (корекція та компенсація порушень у розвитку).

Регулярне використання арт-терапевтичних методів у корекційних заняттях сприятиме фізичному, психічному та емоційному розвитку дітей, які мають порушення розвитку, а також забезпечить:

- підвищення їх самооцінки та розуміння свого місця в суспільстві;
- розвиток стійкого бажання до саморозвитку і самовдосконалення;
- набуття соціально важливих знань, умінь та навичок;
- освоєння технік емоційно-вольової регуляції;
- розвиток уміння сприймати мистецькі твори, надавати їм власну оцінку і самовиражатися в творчій діяльності;

– підготовку до самостійного життя та адаптацію до вимог суспільства [14, с. 168].

Отже, арт-терапія – це сучасна технологія корекційно-виховної роботи, яка виходить за межі традиційних методів освіти та корекції. Вона інтегрує психолого-педагогічні, медичні, корекційно-розвивальні та соціальні аспекти. Арт-терапія є важливою складовою комплексної реабілітації дітей з особливими потребами. Її застосування дозволяє ефективніше впливати на розвиток емоційної сфери дитини, стимулюючи подальший розвиток компенсаторних можливостей збережених функцій і покращуючи соціальну адаптацію. Це дає змогу одночасно здійснювати корекційний вплив на первинні, вторинні та третинні порушення розвитку.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ В КОРЕКЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

2.1. Використання малювання та живопису в корекційній роботі

Малювання та живопис є потужними засобами впливу на емоційний стан і розвиток особистості дитини, особливо у процесі корекційної роботи. Через образотворчу діяльність дитина має можливість виявляти свої емоції, пізнавати себе та оточення, знімати напруження і розвивати творчі здібності. Одним із найпоширеніших напрямів використання мистецтва в корекційній педагогіці є ізотерапія — метод арт-терапії, який базується на творчому, спонтанному або тематичному малюванні.

Ізотерапія, як метод арт-терапії, передбачає використання творчого, спонтанного чи тематичного малювання. Цей процес є важливим інструментом для людини, оскільки дозволяє їй вільно виражати свої думки, почуття та емоції через образи, символи та кольори, а також допомагає позбавитися від негативних почуттів і виразити своє ставлення до навколишньої реальності [16].

Вона є найпершим видом арт-терапії, саме з нього починав розвиток арт-терапії Адріан Хілл. Її успіх зумовлений сильним творчим потенціалом, легкістю застосування та широкою сферою використання. Під час сеансу дитина створює малюнок, тематику якого визначає арт-терапевт, а спосіб виконання – сама дитина [39, с. 47].

Ізотерапія застосовується для самовираження дитини через творчі роботи, для розвитку дрібної моторики, артикуляційного апарату, мовного дихання та зв'язного мовлення. Вона є ефективною для покращення мовлення у дітей. В роботі з дітьми, які мають труднощі у навчанні, застосовують такі види діяльності: малювання пальцями та долонями, акварельне малювання, на вологому папері, крапками, тампонування, використання зім'ятого паперу, бризкання фарбами, ляпкографія і т. п. Такі види діяльності позитивно

впливають на розвиток дітей, допомагають знизити рівень збудливості та сприяють розвитку дрібної моторики, що, в свою чергу, стимулює розвиток мовлення [15].

Під час малювання можна застосовувати різноманітні матеріали, зокрема фарби, пастель, олівці, фломастери і крейду.

Дитячий малюнок – це не просто візуальне відтворення, а справжній вияв внутрішнього світу дитини, її емоційної прив'язаності та значущих вражень. Він дає можливість зазирнути в те, як дитина сприймає реальність та як реагує на життєві ситуації. У контексті корекційних занять, фахівці (психологи, вихователі) використовують малюнки не лише для вирішення певних проблем, але й як засіб навчання та виховання, що органічно поєднується з тематикою кожного заняття [40, с. 24].

Ізотерапія стимулює психічні функції, такі як сприймання, координацію рухів і мислення, встановлюючи зв'язок між ними. Психокорекційний потенціал ізотерапії полягає у вивченні та аналізі подій, емоцій і почуттів, розвитку міжособистісних стосунків і підвищенні рівня самоприйняття [16].

У процесі роботи з малюнками використовують різноманітні підходи. Згідно з класифікацією С. Кратохвіла, є такі методики малювання:

- вільного малювання (коли дитина малює з власного бажання);
- комунікативного малювання (малювання в парах, де спілкування між учасниками здійснюється лише через образи та символи);
- спільного малювання (коли кілька учнів або група не говорячи малюють на одному аркуші);
- доповнюючого малювання (малювання по колу, де кожна дитина додає свої деталі до загального малюнка) [17, с. 17].

Ізотерапія є гнучким інструментом для корекційної роботи з дітьми різного віку та рівня розвитку. Заняття можуть проводитися індивідуально, в малих групах або з цілим класом. Головна її перевага полягає в тому, що вона дає дітям можливість виражати свої емоції через малюнок, особливо тим, кому важко говорити про свої почуття.

Малювання – це не просто творчість, а й важливий процес для розвитку дитини. Воно покращує координацію рухів, залучаючи різні психічні функції. Через малювання дитина пізнає себе, свої можливості, вчиться взаємодіяти зі світом і виражати емоції. Це допомагає їй краще розуміти свої почуття, підвищує впевненість у собі та допомагає розв'язувати внутрішні конфлікти.

Дослідження підтверджують, що художнє самовираження позитивно впливає на психічне здоров'я дітей. У спеціальних закладах ізотерапія може використовуватися як для профілактики, так і для розвитку, допомагаючи дітям справлятися з незначними емоційними та поведінковими проблемами. Малювання стає своєрідним захистом, дозволяючи дитині висловлювати свої почуття у важливих для неї ситуаціях.

Для розвитку творчих здібностей дітей потрібно використовувати як традиційні, так і нетрадиційні техніки малювання. Це допомагає розкрити потенціал кожної дитини. Важливо дотримуватися міри, щоб не перевантажувати дітей, і поступово переходити до класичних технік.

Нетрадиційні техніки зображувального мистецтва мають багато переваг: вони прості, швидкі, ефективні, стимулюють уяву та приносять задоволення. Їх використання, враховуючи вік дитини, сприяє розвитку інтересу до навчання та творчих здібностей [41, с. 29].

Техніка «Акватуш» є простою, але нагадує веселі дитячі забави з водою, є одночасно простим і захопливим. Він чудово підходить для дітей, з труднощами концентрації уваги, адже дозволяє їм спокійно зануритися в процес, не переймаючись швидким досягненням мети. «Акватуш» також може стати джерелом натхнення для дітей, які переживають негативні емоції, спонукаючи їх до творчості.

Процес виглядає так: спочатку на папері створюється перший шар малюнка, використовуючи гуаш і широкі мазки. Після того, як цей шар трохи підсохне, його повністю покривають чорною тушшю. Туш швидко висихає, якщо її шар не надто товстий. Далі аркуш занурюють у воду. Під час цього гуаш майже повністю змивається, залишаючи лише частково видимі сліди

туші. В результаті на темному тлі проступають яскраві кольори. Взаємодія з водою та «брудом» стимулює дитячу допитливість та бажання досліджувати, коли дитина почувається в безпеці та може розслабитися.

Техніка «Монотипія», полягає у створенні зображення на гладкій поверхні, такій як скло чи щільний папір, з подальшим перенесенням його на звичайний аркуш. Для цього можна використовувати різноманітні матеріали: чорнило, туш, акварельні фарби або розведену гуаш. Отримане зображення завжди відрізняється від оригіналу, воно може бути менш чітким, розмитим, а кольорові межі можуть зникати. Цей процес сприяє вільному самовираженню, допомагає виявити та пропрацювати почуття й емоції, зняти напругу, а також розвиває креативність та гнучкість мислення [42, с. 19].

Якщо у дитини є страхи, доречно зображувати цей страх чи його символічне уособлення, після чого малюнок позбавляються.

Малювання на склі. На відміну від малювання на папері, поверхня скла відкриває нові візуальні можливості та тактильні відчуття. Діти зазвичай захоплюються самим процесом створення малюнків: гуаш (яка найкраще підходить для цього виду малювання) рівно ковзає, її можна розподіляти як пензлем, так і пальцями, адже фарба не вбирається в поверхню і повільно висихає. Цей метод використовується для зменшення тривожності, соціальних страхів та страху перед можливими помилками, що особливо корисно для дітей, які відчувають труднощі у вираженні себе, адже спонукає їх до активності в малюванні пальцями. Малювання пальцями – це дозволена гра з «брудом», де агресивні бажання та дії трансформуються у соціально прийнятну форму. Діти підсвідомо можуть дозволити собі робити те, що зазвичай б не наважилися через страх, невпевненість або бажання дотримуватися правил. Кожен раз малюючи пальцями, дитина створює щось нове: змінюються кольори, комбінації ліній, темп і ритм роботи [48, с. 42].

Під час роботи з дітьми, які мають прояви агресії, можна малювати сюжети, що відображають агресію, поступово переходячи до нейтральних сюжетів.

Діти, які швидко виснажуються, не повинні малювати занадто довго. Тому завдання для них повинні відповідати їх можливостям, щоб вони змогли отримувати задоволення від закінченої роботи. Для дітей, які є інертними, млявими, обережними або надто акуратними, підходять завдання для розвитку фантазії, змішування кольорових фарб або малювання на ватманах. Для жвавіших, збуджених і активних дітей, навпаки, варто ставити завдання, що вимагають обмеження і дотримання темі, а також акуратної праці над малюнком.

Для дітей із труднощами в міжособистісному спілкуванні стане в нагоді спільне малювання на аркушах великого формату. Тема повинна бути достатньо широкою, щоб кожний міг намалювати те, що йому подобається (наприклад, «Місто» або «Казковий світ»). Така діяльність сприяє виникненню загального сюжету та розвитку взаємодії між дітьми.

Якщо у дитини виявляється млявість кистей рук та недостатньо розвинена моторика, їй доцільно малювати на невеликих аркушах за допомогою тонкого і м'якого пензлика, а також виконувати завдання, що вимагають ретельного розмальовування деталей і зображення дрібних елементів.

Для цих дітей рекомендується застосовувати штрихування та каракулі, створюючи зображення без фарб, лише олівцями та крейдою. Штрихування та каракулі – це процес нанесення тонких ліній, які можуть бути як безладними, так і ритмічними, на папір, підлогу, стіни чи мольберт. З цих ліній можуть формуватися як конкретні образи, так і абстрактні композиції. Техніка «фроттаж» дозволяє урізноманітнити процес, штрихуючи поверхню з рельєфом під нею. Ці методи допомагають розбудити творчу енергію дитини, відчутти силу натиску інструменту та зменшити хвилювання перед початком малювання [49, с. 12].

Дітям з наявністю моторних порушень або проблемами з просторовим уявленням простіше малювати на папері, який розміщений вертикально, або малюючи лежачи на підлозі. Їм пропонується заповнювати фарбами великі

аркуші, прагнучи до рівномірного покриття всього аркуша. Також малюють плямами та лініями за допомогою губки або широкого пензлика. Такі малюнки повинні мати певний зміст («озеро», «поляна», «злива», «зорі» тощо), а вчитель може додавати сюжетні елементи.

Під час художньої діяльності учні ретельно досліджують реальні предмети, аналізуючи їхню структуру, колір, форму та інші характеристики, виконуючи різні розумові операції.

Заняття малюванням дають учителю можливість отримувати інформацію, яка допомагає розкрити особливості мисленнєвих процесів, емоційно-вольової сфери та діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Діяльність дітей, яка спрямована на спостереження і запам'ятовування того, що вони повинні передати через малюнок, сприяє розвитку їхньої мовної активності.

Діагностика учнів під час процесу образотворчої діяльності та аналізування її результатів дозволяють значно збагатити інформацію, яку педагог отримує на заняттях з інших предметів. Індивідуальні особливості учнів найкраще проявляються під час виконання конкретного графічного завдання.

Вивчаються основні характеристики діяльності учнів, такі як спрямованість, свідомість, стійкість, активність, мотивація та продуктивність. Звертається увага на те, чи діє дитина цілеспрямовано під час роботи, на чому вона конкретно зосереджує свою увагу, чи користується навчальним приладдям за призначенням, а також фіксуються моменти їх неправильного використання.

Спостереження за дітьми під час малювання допомагають визначити, чи вміють вони організовувати свою діяльність, чи виконують завдання відповідно до вказівок педагога, або ж спостерігається «зісковзування» на більш легкі завдання. Іноді учні навідріз відмовляються виконувати завдання.

Також важливо з'ясувати ставлення дитини до малювання: чи виявляє вона інтерес до образотворчої діяльності, як саме він проявляється, наскільки він стійкий і на що саме зосереджена увага. Потрібно спостерігати, чи помічає учень помилки у власних графічних діях, чи намагається їх виправити, і які методи для цього використовує (вносить зміни в малюнок, коригує лінії, використовує гумку чи розпочинає малюнок заново).

Заняття малюванням дають можливість швидко оцінити стан моторики дитини, визначити його провідну руку, рівень координації рухів та їх якість.

Образотворча діяльність сприяє більш глибокому вивченню індивідуальних особливостей учнів з порушенням інтелекту, зокрема в контексті орієнтації в просторі та здатності розташувати об'єкти на аркуші паперу. Окрім того, оцінюється, як дитина, аналізує зображений об'єкт, називає його по частинах і вміє позначити їх взаємне розміщення.

Спостереження за учнем під час його діяльності допомагає зібрати інформацію, що розкриває індивідуальні особливості особистості дитини та безпосередньо діяльність, яку вона виконує. Їх знання значно доповнюють педагогічну характеристику учня, що дозволяє точніше планувати корекційно-виховну роботу як на уроках, так і поза ними [18, с. 28].

Отже, малювання та живопис у корекційній роботі виступають не лише засобом художнього самовираження, а й потужним інструментом розвитку емоційної, пізнавальної та моторної сфер дитини. Використання різноманітних технік ізотерапії допомагає коригувати поведінкові прояви, знижувати тривожність, розвивати комунікативні навички та формувати позитивне ставлення до себе й навколишнього світу. Таким чином, образотворча діяльність сприяє гармонійному розвитку особистості дитини та підвищенню ефективності корекційно-виховного процесу.

2.2. Музикотерапія як інструмент розвитку когнітивних навичок

Лікувальний вплив музики було виявлено ще з давніх часів. У Стародавньому Єгипті для лікування безсоння використовували співи хору, а в Стародавній Греції сурмами усували нервові розлади. Сучасна музикотерапія почала розвиватися в середині XX століття, коли вчені з різних країн почали вивчати її вплив на фізіологічні процеси людського організму. Це стало основою для створення музикотерапії як наукової дисципліни [20].

Творчість сприяє розвитку пізнавальної сфери, уявлення та інтелектуального вдосконалення людини, орієнтуючись на принципи гуманізму.

В.Сухомлинський зазначав, що музика займає перше місце серед усіх видів мистецтва, формуючи основну складову художніх смаків людини. Вона є частиною багатьох інших видів мистецтва, створюючи особливе середовище для сприйняття краси в житті і мистецтві, допомагаючи людині стати чутливою та впливаючи на всі аспекти її психічного стану – уяву, емоції, мислення, здібності та вольові якості.

Музикотерапія є методом, який використовує музику для корекції та як головний фактор впливу через прослуховування музики, а також індивідуалізовані та групові заняття [19].

Під час музикотерапії дитина за допомогою музики досліджує свої емоції та пригадує минуле. Цей метод ефективний завдяки здатності музики швидко викликати яскраві переживання та активізувати глибинні спогади. Маленькі діти, як правило, добре розрізняють мажорні та мінорні мелодії, а арт-терапевт аналізує їхні реакції на ці музичні настрої. Музика також слугує інструментом для виведення дитини зі стану тривоги та досягнення релаксації. Вона впливає на фізіологію, регулюючи серцевий ритм, усуваючи м'язові напруження та сприяючи розслабленню м'язів, що комплексно покращує рухову активність.

Музикотерапевтичні підходи бувають двох видів: пасивні та активні. Пасивний метод полягає у тому, що дитина слухає музику. Активні ж методи

передбачають безпосередню участь дитини: спів, гра на музичних інструментах або створення власних музичних композицій [38, с. 43].

Однією з важливих функцій музики є стимулювання інтелектуальної діяльності дітей, підвищення їх пізнавальної активності та здатності до самоконтролю. Регулярні музичні заняття, орієнтовані на підвищення мисленнєвих функцій у дітей, які потребують збудження, чи на заспокоєння тих, хто надмірно збуджений, сприяє покращенню сприйняття матеріалу та активізації пізнавальних процесів [20].

Головною метою музикотерапії для дітей з труднощами у навчанні є: сприяти загальному розвитку дитини; покращувати її моторику; стимулювати розумову діяльність, пізнавальні процеси, розвиток емоцій, уваги і пам'яті; сприяти творчому та емоційному розвитку, що дозволяє повністю розкрити потенціал дитини; знижувати емоційну напругу; підвищувати впевненість у своїх силах та самооцінку; усувати негативні емоції та сприяти розвитку позитивних; заспокоювати та розслабляти; допомагати в боротьбі зі стресом і позбавлятися агресії [34, с. 185].

Заняття музикотерапією можуть значно покращити розвиток дитини в цілому. Спираючись на емоційну чутливість та музичний слух, діти легше реагують на позитивні стимули, що сприяє активізації їх пізнавальних процесів та загальному оздоровленню. Музикотерапія вважається безпечною, але важливо, щоб музичний терапевт ретельно враховував індивідуальні особливості кожної дитини з психофізичними порушеннями. Особливої уваги потребують діти у важкому стані, з гострими захворюваннями або серйозними ураженнями нервової системи, оскільки вони особливо чутливі до будь-яких терапевтичних втручань [29].

Основною метою музичних занять є розвиток сенсомоторних, мовних, емоційно-вольових та комунікаційних навичок учнів за допомогою інтеграції музики, слів, руху та наочного матеріалу, що організовані у чітку ритмічну послідовність. Заняття музикою забезпечують всебічне та цілеспрямоване виховання і формують музичні здібності кожної дитини. Розвиток учнів

здійснюється через різні форми діяльності, під час співу, музично-ритмічних рухів, прослуховуванні музики та гри на музичних інструментах для дітей.

Музика сприяє навчанню з урахуванням психофізіологічних особливостей дитини, інтенсивно розвиває головний мозок, активізує компенсаторні функції та забезпечує активізацію пізнавальної діяльності. Окрім освітніх завдань, під час занять з музикотерапії розв'язуються і корекційні завдання, серед яких:

- формування правильних поведінкових норм через музику;
- розвиток міміки, рухів та мовлення;
- задоволення пізнавальних потреб учнів у музичному мистецтві шляхом участі в цій діяльності;
- насичення враженнями від музики, розвинення сенсорно-музичної здібності, покращення тембрового, ритмічного та динамічного слуху;
- активізація потенціалу дітей, розвиток емоційно-художніх, комунікативно-рефлексивних та морально-естетичних якостей через музику та рухи;
- формування вміння виражати своє «Я» через різноманітні форми музичної діяльності;
- використання музики і рухової активності для профілактики та корекції розвитку психічних функцій, моторної та емоційно-вольової сфер, а також створення відповідних умов для соціалізації учнів через спілкування з музичними творами в музикотерапевтичній діяльності.

Згідно з дослідженнями вчених, класична музика активізує центральну нервову систему людини. Ритм є основним елементом музичного твору, має великий вплив на організм.

Американський лікар Г. Шоу дослідив вплив музики на людину через вібрації, які створюють енергетичне поле, що змушують резонувати клітини тіла. На організм впливає музична енергія, яка може, зокрема, нормалізувати дихальний ритм, артеріальний тиск, температуру тіла та знімати м'язове напруження.

У працях І. Р. Хох зазначено, що регулярні музичні заняття допомагають знижувати рівень тривоги в учнів молодшого шкільного віку та підлітків, а якщо створювати позитивну емоційну атмосферу, стимулюють розвиток творчих здібностей.

Сприйняття музики учнями залежить від їхніх індивідуальних психологічних характеристик, емоційного стану, відношення до музики та навколишнього середовища. Часте слухання певних музичних творів допомагає формуванню особистих психологічних стереотипів, які базуються на попередньому досвіді дитини. Таким чином, створюються установки для сприйняття певних музичних композицій [22].

Регулярне прослуховування спеціально обраної музики позитивно впливає на короткочасну пам'ять, а також стимулює розвиток вербального і невербального інтелекту. Завдяки цілеспрямованому впливу музики підвищується чутливість слуху і зору. Загалом це сприяє оптимізації роботи мозку, поліпшенню регуляції довільних рухів, прискоренню процесів сприйняття та обробки інформації, а також підвищенню розумової працездатності [21].

Отже, вплив сенсорних сигналів у вигляді правильно підібраних музичних фрагментів сприяє покращенню психофізіологічних характеристик функціонування мозку, що, в свою чергу, покращує його здатність до навчання.

Використання музики в навчанні інших предметів допомагає вирішувати важливе завдання розвитку вміння цілісно сприймати навколишній світ. Інтеграція музики з основами наук у молодшій школі сприяє гармонізації абстрактно-логічного та образного мислення. Це особливо важливо на етапі початкової освіти, коли навчальна діяльність є основною. Дослідження в галузі сприйняття музики показують, що навіть пасивне, але регулярне прослуховування музичних творів активізує вищу психічну діяльність, що призводить до підвищення інтелектуальної продуктивності.

Сприйняття музики здійснюється двома півкулями головного мозку, кожна з яких відповідає за різні функції. Тому цілісне сприйняття музики відбувається завдяки інтеграції когнітивних і емоційних процесів, які проходять в обох півкулях. Таким чином, сприйняття музики сприяє посиленню взаємодії між центральною та міжпівкульною структурами мозку, що призводить до інтеграції його функцій.

Під впливом добре підібраної класичної музики разом з нюховою інформацією у дітей спостерігається стабільне покращення здатності сенсорних систем до обробки інформації, зокрема підвищення слухової та нюхової чутливості, а також активація міжсенсорних зв'язків. Також спостерігається покращення зорового сприйняття, що проявляється в оптимізації сприйняття кольорів, особливо в діапазоні довгих хвиль спектра, а також загальному підвищенні зорової продуктивності.

Музикотерапія в рамках корекційно-педагогічної роботи орієнтована на попередження виникнення вторинних порушень у розвитку учнів, а також на їх корекцію та компенсацію за допомогою музики та музичної діяльності. При організації та проведенні таких занять важливо створити умови, які, як найбільше, будуть відповідати специфічним освітнім потребам дітей.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що музика є не лише мистецтвом, а й одним з найстаріших методів лікування. Наразі тривають дослідження щодо впливу музики, в першу чергу на учнів, які мають труднощі в навчанні [22].

2.3. Казкотерапія як засіб корекції мовленнєвих порушень

Казкотерапія є методом, який використовує казкові сюжети для розвитку особистості, стимулювання творчих нахилів, розширення свідомості та покращення взаємодії зі світом. Відомі психологи, як закордонні, так і українські, такі як Е. Фромм, Е. Гарднер, Е. Берн, А. Менегетті, М. Осорина, зверталися до казок у своїй роботі.

Казкові образи впливають на два рівні психіки одночасно: свідомість і підсвідомість, що відкриває унікальні можливості для комунікації. Це особливо важливо у корекційній роботі, де необхідно налагодити ефективне спілкування у складних емоційних ситуаціях [23, с. 14].

Основна мета мовленнєвої казкотерапії – використання казок для корекції та розвитку мовленнєвих навичок у дітей.

Завдання цієї методики включають:

- корекцію мовленнєвих порушень через слухання, переказування та складання казок;
- виявлення та розвиток творчих схильностей дітей, а також стимулювання компенсаторних можливостей;
- подолання емоційних труднощів і страхів;
- удосконалення комунікативних навичок [24, с. 53].

Важлива роль у впровадженні цього методу належить мовленнєво-ігровій казковій ситуації, яка виникає під час творчого відтворення змісту знайомих казок. Вона супроводжується діалогічним чи монологічним мовленням, розподілом ролей, іграми та використанням лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів, які є інструментами для самовираження дитини.

Доцільно класифікувати мовленнєві ситуації наступним чином:

- ситуація інсценування (використання готових текстів);
- навчальні ситуації (як реальні, так і уявні);
- рольова ситуація (ігри на основі ілюстрацій);
- уявний діалог між героями;
- мінімонолог героїв твору;
- словесний малюнок тощо.

Під час таких ситуацій дитина через слово, мовлення та гру виражає свої думки, почуття та ставлення до оточуючих, а також до навколишнього світу. Таким чином, ігрові мовленнєві ситуації стають інструментом самовираження дитини. Тому для розвитку мовлення варто обирати ігрову діяльність в рамках казкотерапії, яка не лише активно стимулює мовлення

дітей, а й сприяє його розвитку. Це включає перехід від простого відтворення змісту казки до творчих висловлювань, що передбачає інтерпретацію знайомих казкових сюжетів та самостійне складання нового варіанту казкової ситуації, які потім можна розігравати [25].

У корекційно-виховній роботі з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення, використання казкотерапії сприяє розвиненню зв'язного мовлення, корекції звуковимови, подоланню логофобій та дає дітям можливість здобути впевненість в собі і позбутися комплексів.

Застосування казкотерапії в логокорекційній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення досліджувала З. Ленів. Вона використовувала як пасивну, так і активну казкотерапію для корекції різних аспектів мовленнєвої системи. Зокрема, пасивна казкотерапія застосовувалась для розвитку слухової уваги, фонематичного прийняття та поповнення імпресивного словника. Активна казкотерапія використовувалась для розвитку фонематичного слуху, уявлень, аналізу та синтезу звуків, насичення експресивного словника, формування навичок утворення словозмін, корекції граматичних порушень і вироблення правильних мовленнєвих стереотипів [26].

Цей метод також сприяє формуванню правильної звукової сторони мовлення, розвитку пізнавальних психічних процесів та просодичної складової мовлення. Крім того, він удосконалює здатність передавати образи за допомогою міміки, жестів і рухів [27].

Застосування казкотерапії охоплює всі стадії логопедичної роботи, забезпечуючи позитивний емоційний фон та створюючи умови для успіху дитини. Вона сприяє встановленню нового контакту та заохочує до активної участі. Казкотерапія ефективно використовується для розвитку первинних мовленнєвих умінь, включаючи артикуляційну гімнастику, дихальні вправи, зміцнення голосу, покращення дрібної моторики та збагачення лексики. Також вона допомагає у формуванні правильної граматики та досягненні чіткості й виразності мовлення. Діти особливо позитивно реагують на

використання улюблених персонажів – ляльок, тварин, казкових та мультиплікаційних героїв, а також на створені у їхній уяві образи, що робить процес корекції більш захопливим [50, с. 73].

Таким чином, можна сказати, що казкотерапія є ефективним методом корекції та розвитку мовленнєвих навичок у дітей, особливо в контексті роботи з тими, хто має порушення мовлення. Використання казок дозволяє не лише покращити мовленнєву активність через слухання, переказування та інсценування, але й стимулює розвиток творчих здібностей, емоційного вираження та комунікативних навичок. Завдяки інтерактивним мовленнєвим ситуаціям діти мають можливість самовираження через гру, що сприяє подоланню страхів, розвитку впевненості в собі та корекції звуковимови. Підхід, що поєднує пасивну та активну казкотерапію, дає позитивні результати у формуванні правильної звукової сторони мовлення, розвитку пізнавальних процесів і просодичної складової. Вона є незамінним інструментом в корекційно-виховній роботі з дітьми, що сприяє їхньому мовленнєвому та психологічному розвитку.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АРТ-ТЕРАПІЇ НА ДІТЕЙ З ТРУДНОЩАМИ У НАВЧАННІ

3.1. Діагностика труднощів у навчанні школярів

Діагностика труднощів у навчанні є важливим етапом у виявленні специфічних проблем у процесі навчання школярів. Адже успішне навчання є результатом гармонійної взаємодії між учнем, педагогом і навчальним середовищем. Однак на практиці не всі учні здатні без перешкод засвоювати навчальний матеріал, і труднощі можуть виникати з різних причин, у нашому випадку порушення когнітивної сфери. У таких ситуаціях надзвичайно важливо своєчасно виявити ці труднощі та визначити шляхи їх подолання.

Однією з найбільш ефективних і широко використовуваних методик для діагностики труднощів у навчанні є методика Н. Стадненко, Т. Ілляшенко, Л. Борщевської, А. Обухівської, яка дозволяє не тільки виявити основні перешкоди у навчальному процесі, але й допомагає виявити їхні причини та структуру. Дана методика має важливе значення для корекційної роботи з учнями, оскільки дає змогу педагогам розробляти індивідуальні стратегії навчання для кожного учня, сприяючи ефективнішому усуненню труднощів.

У даній методиці, що відрізняється від звичайних традиційних тестів, піддається оцінці не лише кінцевий результат (чи виконала дитина завдання), а сам процес виконання. Це включає в себе те, як дитина сприймає завдання, чи здатна вона виконати його до кінця, в якій формі вона розуміє завдання: словесно чи через наочні матеріали. Також враховується, чи може дитина звернутися за допомогою, якщо не може впоратися із завданням самостійно, і чи здатна вона описати свої дії, пояснюючи, що саме вона зробила під час виконання.

Цю методику рекомендується застосовувати для визначення меж між нормотиповим розвитком, затримкою психічного розвитку та порушенням інтелекту у дітей віком від п'яти до дев'яти років. У дітей з інтелектуальними порушеннями вікові межі виражені менш чітко, і чим більш складним є порушення, тим виразніше це спостерігається. Тому методика може зафіксувати зниження інтелектуального розвитку навіть у дітей істотно старших за віком.

Експрес-методика включає 14 завдань, які згруповані у блоки, кожне з яких спрямоване на дослідження різних сторін інтелекту, таких як просторове орієнтування, мислення та мовлення. Завдання обрані таким чином, щоб мати різний рівень складності, що дозволяє забезпечити оптимальний рівень інтелектуального навантаження для дитини.

Оцінка виконання завдань залежить від того, чи виконала дитина завдання самостійно або з допомогою, а також від типу наданої допомоги. Таким чином, виконання одного і того самого завдання оцінюються по-різному в залежності від того, наскільки якісно та самостійно воно виконано. Після проведення дослідження підсумовуються бали за всіма завданнями методики [28, с. 15].

Етапи проведення дослідження:

1. Опис вибірки учасників.

У дослідженні взяли участь 10 дітей віком від 8 до 9 років, які мають порушення інтелекту. Вибірка складалася з учнів, які проходили навчання в спеціальній школі для дітей з порушеннями інтелекту.

Склад вибірки:

- кількість учасників: 10 дітей;
- вік: від 8 до 9 років;
- стать: 6 хлопчиків і 4 дівчинки;
- місце проведення дослідження: спеціальна школа для дітей з порушеннями інтелекту.

2. Опис проведення діагностики.

Дослідження проводилося в період з 10 по 14 лютого 2025 року в класі спеціальної школи, де діти регулярно отримують корекційне навчання.

Для проведення дослідження ми використовували методику Н. Стадненко, Т. Ілляшенко, Л. Борщевської та А. Обухівської.

Методика складається з п'яти блоків, тому ми поділили її на 5 днів, щоб не перевантажувати дітей та результати діагностики були достовірними. Завдання були запропоновані дітям по черзі, з мінімальною кількістю інструкцій, щоб забезпечити максимальну автономність виконання. У разі необхідності учням надавалась допомога, і вказувалось, яку саме допомогу було надано (пояснення завдання, візуальні підказки, наочні матеріали тощо).

3. Завдання та їх виконання.

Усі завдання методики були виконані індивідуально з кожною дитиною. Завдання, що містяться в методиці, мають різний рівень складності, що дозволяє оцінити когнітивний потенціал дитини в цілому та визначити специфічні труднощі.

Повний текст методики та розбаловка, яку ми застосовували для діагностики труднощів у навчанні, наводиться в додатках (Додаток А).

4. Аналіз результатів діагностики.

Після проведення діагностики за методикою Н. Стадненко, Т. Ілляшенко, Л. Борщевської та А. Обухівської, було отримано численні результати, які дозволяють визначити рівень когнітивного розвитку дітей та виявити специфічні труднощі у їх навчальному процесі. У дослідженні брали участь 10 учнів віком від 7 до 9 років, серед яких 6 хлопчиків і 4 дівчинки, які мають порушення інтелекту та навчаються в спеціальній школі. Усі діти виявили певні труднощі під час виконання завдань, і деякі з них потребували значної допомоги для успішного виконання.

У таблиці 3.1. наведено результати діагностики учнів, що були отримані в рамках дослідження. Вона містить бали, що відображають рівень розвитку дітей, що дозволяють зробити висновки щодо наявності труднощів.

Результати діагностики кожної дитини

Таблиця 3.1

Результати виконання завдань досліджуваними

Досліджувані							Завдання (бали)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Загальний бал			
Олександр	3	3	2	2	2	2	1	2	3	2	2	0	4	4	32			
Давид	4	1	2	1	2	3	1	2	3	3	2	0	4	3	31			
Максим	3	1	2	2	2	2	1	2	3	2	2	0	4	3	29			
Павло	4	1	2	1	2	1	1	2	3	2	2	0	4	3	28			
Іван	2	1	2	1	2	2	2	2	2	3	2	0	4	4	29			
Сергій	2	3	3	3	2	3	1	2	3	3	2	0	4	3	34			
Віолетта	3	1	2	2	2	2	1	2	3	3	2	0	5	4	32			
Катерина	2	1	2	1	2	2	1	2	2	3	2	0	4	4	28			
Валерія	3	1	2	2	2	3	1	2	3	3	2	0	3	4	31			
Софія	2	1	2	1	2	2	1	2	3	3	2	0	4	3	28			

Після наведеної таблиці ми демонструємо діаграму, яка допоможе наочно ілюструвати отримані результати, що сприятиме кращому сприйняттю та аналізу даних.

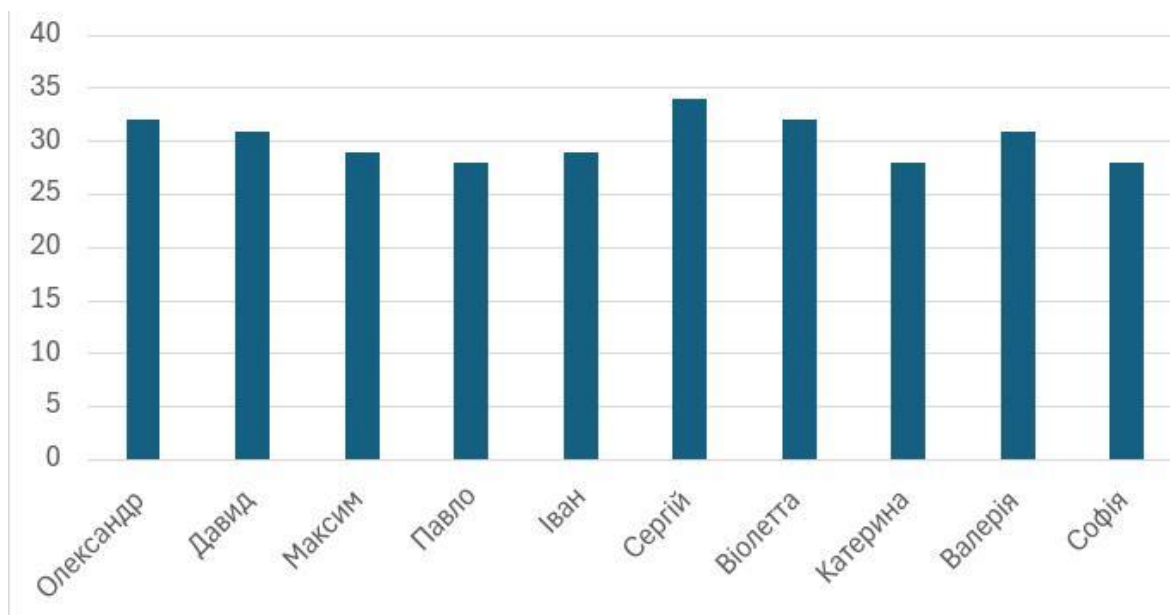

Рис. 3.1 Діаграма результатів діагностики дітей

Для кращого розуміння кількості дітей із труднощами у навчанні, наводимо таблицю результатів за блоками.

Таблиця 3.2

Характер труднощів дітей під час виконання завдань за різними блоками

Блок	Кількість дітей з труднощами (з 10)	Характер труднощів	Тип наданої допомоги
I – Просторові уявлення	8	Не могли розпізнати фігуру, скласти елемент, не орієнтувались у просторі без прикладу.	Візуальні підказки, приклади, схеми.
II – Узагальнення змістовного матеріалу з опорою на наочність.	7	Не могли узагальнити зразки, навіть із наочною опорою, потребували постійного пояснення.	Пояснення, наочні матеріали (картки, фігури).
III – Узагальнення	6	Труднощі у виділенні спільного	Вербальні вказівки,

наочного матеріалу без логічного змісту.		без допомоги, слабе логічне узагальнення.	демонстрація зразка.
IV – Причинно-наслідкові зв'язки.	8	Не розуміли зв'язків, не могли пояснити вибір, повторювали інструкції.	Пояснення, приклади, допомога в обґрунтуванні.
V – Вербальні навички.	7 (4 не змогли сформулювати відповідь зовсім)	Не могли вербалізувати дії або відповіді, низький рівень мовленнєвого самовираження.	Допомога в побудові відповіді, підказки.

Усі діти показали труднощі у виконанні завдань, а найбільше вони відчували проблеми в завданнях на просторове орієнтування, логічне мислення та мовлення. Більшість учнів потребували значної допомоги, включаючи пояснення завдань, наочні матеріали та візуальні підказки. Деякі діти, хоча і мали серйозні труднощі, все ж змогли покращити свої результати після надання допомоги, але для багатьох це не було достатньо для самостійного виконання завдань. Результати діагностики показали, що більшість учнів мають значні труднощі в різних аспектах когнітивного розвитку.

3.2 Арт-терапевтичні методики для подолання труднощів у навчанні дітей з порушеннями молодшого шкільного віку

На основі результатів проведеної діагностики труднощів у навчанні дітей з порушеннями інтелекту, стало очевидним, що більшість учнів стикаються з серйозними труднощами в когнітивній сфері, зокрема в розумінні завдань, просторовому орієнтуванні та розвитку мовлення.

Під час корекційної роботи з дітьми з порушеннями інтелекту ми провели арт-терапевтичні заняття в період з 04.03.2025 по 01.04.2025 року. Протягом цього часу ми організували серію занять, що включала різні арт-

терапевтичні методики: ізотерапія – техніки: «Насипна мандала», «Створення кольорового кола», «Мій настрій»; музикотерапія – класична музика (Й. С. Бах: «Маленька нічна музика», «Токката та фуга ре мінор»; В. А. Моцарт: «Симфонія №40», «Соната №16», «Маленька нічна серенада»; Людвіг ван Бетховен: «Лунна соната») та звуки природи; казкотерапія – казки: «Михайликів сон», «Пригоди маленького кошенятка», «Пригода Коськи», з метою розвитку когнітивних та мовленнєвих навичок у дітей, покращення їхньої емоційної стійкості та підвищення мотивації до навчання.

Програма з подолання труднощів у навчанні у дітей, що мають труднощі у навчанні

Місце проведення: приміщення для групової роботи.

Проведених занять: 9.

Тривалість заняття: 25–30 хв.; (2 раз на тиждень). Час занять може залежати від стійкості уваги та поведінки дітей.

Кількість дітей: 10.

Заняття №1.

Тема заняття: «Круп'яна магія: Мандала з зерняток».

Мета заняття:

- сприяти розвитку взаємодії партнерів, покращити контакт і комунікацію в процесі творчої діяльності.
- розвивати навички співпраці та вміння домовлятися.
- підвищити рівень концентрації та уважності.

Вікові рамки: від 5 років і старші, з урахуванням рівня розвитку дитини.

Форма роботи: групова.

Час роботи: 25-30 хвилин.

Інвентар:

- кругла таця або велике блюдо, на якому будуватиметься мандала.
- різні види круп (манка, гречка, рис, пшоно, кукурудзяна крупа, тощо).

Хід заняття:

1. Вступна частина (5 хвилин):

1. Пояснення поняття «мандала» (3 хвилини):

«Сьогодні ми з вами будемо працювати з особливим малюнком, який називається «мандала». Мандала – це круглий малюнок, в якому все розташовано дуже красиво і рівно. Вона символізує гармонію і спокій. У мандалі все знаходиться в правильному порядку: кола, кольори, елементи – вони створюють баланс, як частини одного цілого».

3. Чому важливо створювати мандалу разом (2 хвилини):

«Ми будемо створювати мандалу разом, бо це важливо – допомагати один одному, ділитися власними ідеями. Коли ми працюємо разом, ми можемо придумати більше цікавих ідей і створити щось ще краще, ніж робити це поодиночі».

«У нашій групі важливо слухати і чути один одного. Ми будемо працювати тихо, кожен додає свою частинку, але не перекриває іншу людину. Це допоможе нам працювати в гармонії, як в мандалі. Так ми навчимося співпрацювати і допомагати один одному».

«Тож сьогодні ми не просто будемо насипати крупи, ми будемо створювати разом красиву і спокійну картину, яка показує, як важливо бути разом і допомагати один одному».

2. Основна частина заняття (10-15 хвилин):

– створення мандали:

– діти сідають у коло перед тацею, на якій вони будуть створювати свою мандалу. Вони починають насипати крупи, формуючи кола, спіралі або інші елементи мандали.

– важливо, щоб кожен учасник мав можливість додавати свій вклад, не перериваючи один одного.

3. Підсумкова частина заняття (5 хвилин):

– обговорення відчуттів:

– після того як мандала створена, терапевт пропонує дітям сісти разом і обговорити їхні відчуття від роботи.

– питання для обговорення:

– як ви почували себе під час роботи?

– чи сподобалося працювати разом?

– чи подобається вам результат вашої творчості? Чи хотіли б ви щось змінити?

Завершення заняття:

– можна запропонувати дітям вкласти мандалу в красиву рамку або сфотографувати її на пам'ять.

– важливо подякувати дітям за їхню участь і створення спільного творіння.

Заняття №2.

Тема заняття: «Кольорове чарівне коло».

Мета заняття:

– нормалізувати емоційний стан через кольори.

– зняти нервову напругу.

Вікові рамки: від 7 років.

Форма роботи: індивідуальна.

Час роботи: 25-30 хвилин.

Інвентар:

– шаблон (аркуш формату А4 з намальованим колом, розділеним на 12 секторів).

– гуаш (мінімум 7 кольорів: помаранчевий, червоний, жовтий, синій, зелений, білий, фіолетовий).

– кисті, підставки для фарби, серветки для рук.

Хід заняття:

1. Вступна частина (2 хвилини):

– пояснення про коло:

«Сьогодні ми будемо працювати з кольорами. Кожен колір має свій вплив на нас. Ми будемо працювати з кольоровим колом, щоб побачити, які кольори вам підходять, а які можуть допомогти заспокоїтись».

2. Основна частина заняття (15-20 хвилин):

– пояснення завдання (1 хвилина):

«Вам буде надано шаблон з колом, розділеним на 12 секторів. Ваше завдання — зафарбувати кожен сектор кольором у певній послідовності».

– початок виконання завдання (10 хвилин):

Кожен учасник отримує аркуш з колом, гуаш та кисті. Вони починають фарбувати кожен сектор кольором, починаючи з червоного і рухаючись до фіолетового.

- 1-й сектор: червоний.
- 2-й сектор: червоно-помаранчевий.
- 3-й сектор: помаранчевий.
- 4-й сектор: жовто-помаранчевий.
- 5-й сектор: жовтий.
- 6-й сектор: жовто-зелений.
- 7-й сектор: зелений.
- 8-й сектор: синьо-зелений.
- 9-й сектор: синій.
- 10-й сектор: синьо-фіолетовий.
- 11-й сектор: фіолетовий.
- 12-й сектор: червоно-фіолетовий.

Під час роботи звучить спокійна музика, яка допомагає створити затишну атмосферу.

3. Підсумкова частина заняття (7 хвилин):

– обговорення відчуттів (5 хвилин):

Після завершення роботи вчитель пропонує кожному учаснику поділитися своїми відчуттями та враженнями від виконаної роботи:

- які кольори вам сподобалися більше?
- чи були кольори, які вам не сподобалися?
- як ви себе відчуваєте після того, як завершили роботу?
- підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми не тільки створили кольорове коло, а й дослідили, як різні кольори можуть змінювати наш настрій. Спостерігайте за своїм настроєм у майбутньому, і ви помітите, які кольори можуть допомогти вам почуватися краще».

Завершення заняття:

– пропонується учасникам залишити кольорове коло на згадку або сфотографувати його.

– подякувати за участь та за допомогу в створенні кольорового кола.

Решта занять подана у Додатку Б.

3.3. Аналіз ефективності застосування арт-терапії у корекції розвитку дітей з труднощами у навчанні

Для оцінки результативності корекційних заходів, спрямованих на подолання навчальних труднощів, було здійснено повторне діагностичне обстеження дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Застосування ідентичної методики, використаної на первинному етапі, дозволило виявити динаміку наявності труднощів.

У результаті впровадження корекційно-розвивальної програми, яка включала елементи арт-терапії (ізотерапію, казкотерапію та музикотерапію), було зафіксовано позитивну динаміку у всіх 10 учасників експерименту.

Контрольний аналіз результатів, наведений у таблиці 3.3, свідчить про істотне зменшення кількості навчальних труднощів за всіма діагностичними показниками. Якщо на початковому етапі всі діти демонстрували високий рівень труднощів (у середньому 7–8 із 10 можливих показників труднощів були виявлені), то після завершення програми у більшості дітей їхня кількість зменшилася до 4–5.

Таблиця 3.3.

**Результати контрольного етапу дослідження рівня навчальних
труднощів дітей**

Досліджувані	Бали														Завдання (бали)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Загальний бал
Олександр	4	3	2	2	3	2	3	2	3	3	2	0	4	4	37
Давид	4	1	3	1	2	3	2	2	3	3	3	0	4	3	34
Максим	4	1	2	2	3	2	2	3	3	2	2	0	4	4	34
Павло	4	1	2	2	3	1	2	2	3	2	2	0	4	3	31
Іван	3	1	2	2	2	2	2	2	3	3	2	0	4	4	32
Сергій	3	3	3	3	2	3	2	2	3	3	3	0	4	4	38
Віолетта	4	1	3	2	2	2	1	2	3	3	3	0	5	4	35
Катерина	3	1	3	1	2	2	1	2	2	3	3	0	4	4	31
Валерія	4	1	2	2	2	3	2	2	3	3	3	0	4	4	35
Софія	3	1	2	2	2	2	1	2	3	3	3	0	4	3	31

Зокрема, найбільший ефект спостерігався у таких напрямках:

- Когнітивна сфера: суттєве покращення концентрації уваги, розвиток зорової та слухової пам'яті, підвищення здатності до класифікації та узагальнення предметів.
- Емоційно-вольова сфера: зменшення тривожності, покращення емоційного саморегулювання, зростання самооцінки, підвищення мотивації до навчання.
- Комунікативні навички: діти почали легше вступати у контакт з однолітками та педагогом, збільшилась кількість вербальних реакцій.
- Навчальна діяльність: зросла стійкість до фрустрації при виконанні складних завдань, діти стали частіше завершувати завдання, проявляти ініціативу, зменшилась кількість помилок у вправах.

Окремо зазначимо позитивний вплив арт-терапевтичних технік:

- Ізотерапія сприяла зниженню емоційного напруження та стимулювала творчу уяву.

– Казкотерапія допомогла дітям вербалізувати свої емоції, усвідомити внутрішні конфлікти та знайти моделі поведінки через образи героїв.

– Музикотерапія позитивно впливала на емоційний стан та покращувала здатність до сприйняття інструкцій.

Графік, представлений нижче, демонструє загальну тенденцію до зменшення навчальних труднощів у всіх учасників. У візуалізації видно, як індивідуальні показники змістилися з високого рівня складності до помірного.

На графіку представлено порівняння кількості балів, що відображають рівень навчальних труднощів у 10 дітей до (позначено як «Було») та після (позначено як «Стало») впровадження корекційно-розвивальної програми. По горизонтальній осі розміщено імена учасників експериментальної групи, по вертикальній осі – кількість балів, що свідчать про рівень труднощів (від 28 до 38 балів).

Лінія «Було» (позначена жовтим кольором) демонструє початкові значення: у всіх учасників рівень труднощів був досить високим — від 28 до 34 балів. Найвищий показник зафіксовано у Сергія (34 бали), найнижчий — у Павла, Катерини та Софії (28 балів).

Після завершення програми (лінія «Стало», помаранчевого кольору) спостерігається загальна тенденція до збільшення кількості балів у кожного учасника. Найбільше збільшення спостерігається у Олександра (з 32 до 37 балів) та Максима (з 29 до 34 балів). Це свідчить про істотне зменшення рівня навчальних труднощів у цих учасників.

Загалом усі діти продемонстрували позитивну динаміку, однак ступінь покращення варіюється індивідуально. Наприклад, у Софії збільшення було менш вираженим (з 28 до 31 бала), що може бути пов'язано з особливостями сприйняття або глибиною наявних труднощів.

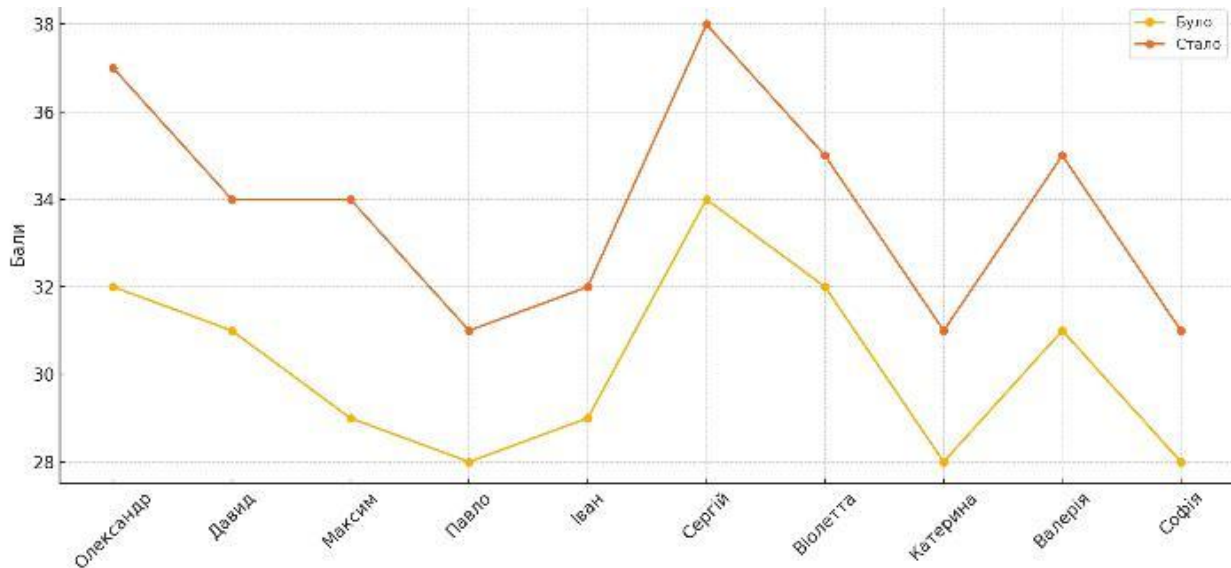

Рис. 3.3. Графік прогресу після впровадження арт-терапії

Таким чином, результати повторного експерименту переконливо свідчать про ефективність впровадженої корекційної програми. Застосування арт-терапевтичних технік дало змогу комплексно вплинути на психічну сферу дітей, сприяючи покращенню їхньої навчальної діяльності та психоемоційного стану.

ВИСНОВКИ

Результатом роботи стали наступні висновки та узагальнення.

1. Психолого-педагогічний аналіз дітей з інтелектуальними порушеннями виявляє значні проблеми в їхньому когнітивному, мовленнєвому, емоційному та соціальному розвитку, що ускладнюють навчання, адаптацію та формування особистості. Для них характерні низька

мотивація, проблеми з увагою, емоційна лабільність, фрагментарне мислення, мовленнєві порушення та труднощі з узагальненням. Успіх їхнього розвитку залежить від ступеня порушення та потребує спеціалізованого навчання з індивідуальним підходом, наочністю та багаторазовим повторенням, розвиток життєвих навичок можливий за умови належної підтримки, формування навичок самообслуговування та розвитку соціальних навичок, що сприяє їхній адаптації.

2. У сучасній спеціальній освіті арт-терапія відіграє провідну роль у комплексній підтримці та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Творчі заняття позитивно впливають на емоційний стан, комунікативні навички, самооцінку та соціальну адаптацію цих дітей.

Для ефективного застосування арт-терапії необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, створюючи безпечне та підтримуюче середовище для самовираження. Різноманітні методи, такі як малювання чи музика, дозволяють індивідуалізувати підхід до діагностики та корекції. Важливою є добровільна участь, міждисциплінарний підхід та групові заняття, які сприяють розвитку соціальних навичок та емпатії.

Арт-терапія є важливим інструментом для індивідуалізації навчання, емоційної підтримки та соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Розвиток та впровадження ефективних арт-терапевтичних підходів є пріоритетним завданням для реформи української освіти, особливо в інклюзивній та спеціальній сферах.

3. Дослідження свідчать, що мистецтво, зокрема арт-терапія, є ефективним інструментом у корекційній роботі з дітьми, які мають труднощі у навчанні. Воно сприяє не тільки засвоєнню знань, а й розвитку емоційної сфери, соціалізації, формуванню комунікативних, когнітивних і моторних навичок. Успішна участь у мистецькій діяльності підвищує самооцінку та мотивацію, а створення сприятливого психоемоційного середовища — важливий чинник ефективності.

Серед арт-терапевтичних методів особливу роль відіграють ізотерапія, музикотерапія та казкотерапія. Ізотерапія дозволяє дітям виражати емоції невербально, що особливо корисно при мовленнєвих порушеннях. Вона покращує дрібну моторику, увагу, комунікативні навички, знижує тривожність і агресію. Музикотерапія має позитивний вплив на емоційний стан, стимулює нервову систему, розвиває пам'ять, мислення, емоційний інтелект і вольові якості. Вона сприяє координації, поведінковій стабільності та загальному психофізичному розвитку. Казкотерапія активізує уяву, мовлення й мислення, допомагає дитині долати страхи, конфлікти та сприяє емоційному благополуччю. Застосування цих методів у навчальному процесі забезпечує цілісний розвиток особистості дитини та підтримує її адаптацію до соціального середовища.

4. На основі проведеного емпіричного дослідження можна зробити комплексний висновок щодо ефективності застосування арт-терапевтичних методик у процесі корекційної роботи з молодшими школярами, які мають інтелектуальні порушення та пов'язані з цим труднощі у навчанні.

Застосована діагностична методика (Н. Стадненко, Т. Ілляшенко,

Л. Борщевська, А. Обухівська) дала змогу здійснити якісний аналіз рівня когнітивного розвитку, а також виявити специфіку навчальних труднощів у дітей з інтелектуальними порушеннями. У результаті початкового дослідження було виявлено:

- значні порушення у просторовому орієнтуванні, логічному мисленні, вербальних навичках;
- низьку мотивацію до навчальної діяльності, емоційну нестабільність, тривожність;
- потребу в значному супроводі та допомозі педагога у процесі виконання навіть нескладних завдань.

Ці дані вказують на потребу комплексного психолого-педагогічного підходу, який би не лише враховував когнітивні особливості дітей, а й підтримував їхню емоційно-вольову та соціальну сфери.

На підставі результатів діагностики було реалізовано арт-терапевтичну програму. Заняття мали чітку структуровану побудову, враховували вікові та психофізіологічні особливості учнів, проводилися в комфортному середовищі та орієнтувались на позитивний емоційний досвід, взаємодію в групі, розвиток самовираження та творчих здібностей.

В динаміці розвитку отримали результати:

- Когнітивна сфера: підвищення здатності до класифікації, узагальнення, логічного мислення;
- Емоційна регуляція: зменшення проявів тривожності, агресії, емоційної нестабільності;
- Мовленнєві навички: діти активніше використовували мову у взаємодії, зростала кількість вербальних відповідей;
- Соціальна адаптація: покращення комунікації в групі, зменшення ізоляції, підвищення активності в колективній роботі.

Таким чином, досвід впровадження арт-терапевтичної програми у рамках корекційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями підтвердив її високу ефективність. Арт-терапія має комплексний розвивальний потенціал, і її інтеграція у навчально-виховний процес дітей з особливими освітніми потребами є науково обґрунтованим та практично доцільним кроком у сучасній корекційній педагогіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макарчук Н. О., Висоцька А. М., Чеботарьова О. В. та ін. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. О. Блеч. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 337 с.
2. Бондар В. І., Засенко В. В. Дидактичні та соціально психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – Київ : Актуальна освіта, 2007. – 237 с.
3. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Допомога та підтримка дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану в країні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bit.ly/3G3voaz>. Дата звернення: 19.03.2025.
4. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. вид. допов. та перероб. – Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
5. Чеботарьова О. В., Таранченко О. М., Хлівна І. В. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. О. В. Чеботарьової. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.
6. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кропивницький, 20–27 квіт. 2021 р. / уклад. О. М. Молчанова ; за заг. ред. О. Е. Жосана. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 150 с.
7. Ільченко І. С. Арт-терапія : навч. посіб. для студентів. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 150 с.
8. Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни: міжнар. досвід та укр. реалії : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 квіт. – 1 трав. 2024 р. / редкол.: Ю. Бурцева, Д. Малєєв, В. Поуль та ін. Київ : [б. в.], 2024. 582 с.

9. Kuzenko P., Kuzenko O., Matsuk L. Use of art-therapy techniques in pedagogical accompaniment of children with special education needs. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2021. Vol. 8, № 1. P. 141–147.
10. Серeda I. B., Zbysko S. A. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. Інноваційна педагогіка : наук. журн. 2019. Вип. 10. Т. 1. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/14.pdf. Дата звернення: 20.01.2025.
11. Євтушина М. П. Арт-терапія як соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/698/1/%D0%84%D0%B2%D1%82%D1%83%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C%20.pdf>. Дата звернення: 20.01.2025.
12. Cruse C. The Benefits of Art for Students with Special Needs [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу: <https://blog.schoolspecialty.com/benefits-art-students-special-needs/>. Дата звернення: 20.01.2025.
13. Кошель А. П., Кульбако Н. П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. для студентів спец. «Дошкільна освіта», методистів, вихователів та батьків. Чернігів : ФОП Баликіна О. В., 2020. 90 с.
14. Хіля А. В. Арт-терапія у системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя у дітей та молоді з функціональними обмеженнями : метод. матеріали. Ч. 1. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 252 с.
15. Кравченко І. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2019. № 14. С. 137–147.
16. Колпакчи О. Арт-терапія : курс лекцій. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 288 с.
17. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. – Львів : ЛьвДУВС, 2020. – 232 с.

18. Образотворче мистецтво з спеціальною методикою : навч.-метод. посіб. / уклад. І. В. Бабій. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 112 с.
19. Сорока О. В., Банкул Л. Д. Музикотерапія як інноваційна здоров'язберезувальна технологія для роботи з молодшими школярами // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – 2013. – Вип. 27. – С. 192–195.
20. Руденок А. І. Корекційна музикотерапевтична програма пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами. Теорія і практика сучасної психології. 2019. Т. 2, № 1. С. 168–172.
21. Харківська А. Арт-техніки у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Освіта. Інноватика. Практика. 2024. Т. 12, № 4. С. 48–52. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-008>. Дата звернення: 20.01.2025.
22. Куцин Е. К. Психофізіологічний механізм музикотерапії та її вплив на школяра. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2019. Вип. 72. Т. 1. С. 266–270.
23. Теорія і практика арт-терапії : навч.-метод. комплекс / уклад. І. В. Бабій. Умань : Алмі, 2014. 79 с.
24. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., 23–27 жовт. 2023 р. / уклад. О. Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. 140 с.
25. Мацюк З., Фенко М. Казкотерапія в системі мовленнєвого розвитку дошкільників. Fairytale Therapy East European Journal of Psycholinguistics. 2016. Т. 3, № 1. С. 91–101.
26. Коновалова Л. М., Ласточкіна О. В. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : зб. матеріалів конф., 14 квіт. 2017 р., м. Суми. С. 28–31.

27. Харченко Т. Г., Матрунич Н. А. Значення казкотерапії в роботі з дітьми із порушеннями мовлення. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : зб. матеріалів конф., 15 лют. 2019 р., м. Суми. С. 185–187.
28. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А. Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. – Кам'янець-Подільський : Видавництво «Абетка», 1998. – 144 с.
29. Квітка Н. О., Шевченко О. В. Музична терапія у роботі з дітьми в інклюзивному середовищі. Інклюзивне навчання в Новій українській школі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 бер. 2018, Тербовля). Київ : Інтерсервіс, 2018. С. 38–42.
30. Шевченко Ю. В. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2020. № 3. С. 36–44.
31. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок» (Видавнича група «Кенгуру»), 2018. 40 с. (Серія Інклюзивне навчання).
32. Литвиненко В. А. Основи арт-терапії : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навч. закладів. 2-ге вид., переробл. і допов. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 140 с.
33. Кравченко А. І., Поваляшко Н. А. Теоретичні засади щодо застосування арт-терапії в корекційній роботі з дітьми молодшого шкільного віку із заїканням. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VIII Всеукраїнської заочної наук.-практ. конференції (15 лютого 2019 р., м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. С. 152–155.
34. Бедна Ю. О. Особливості впливу музичних творів на процес сприйняття та психофізіологічний стан дітей з аутизмом на уроках музичного мистецтва. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. 2023. Вип. 29. С. 185–191. DOI: 10.31392/NPU nc.series14.2023.29.23.

35. Березка С. Ф. Особливості психокорекції поведінкових розладів дітей з порушенням інтелектуального розвитку засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. – Київ, 2019. – 21 с.
36. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. № 34. Ч. 2. С. 77–84.
37. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2020. С. 36–46.
38. Михайленко І. С. Арт-терапія: засоби розвитку особистості дитини. Психологія сучасність. 2020. С. 43–46.
39. Андреева М. І. Емоційний розвиток дітей у контексті арт-терапії. Психологія дитини. 2019. С. 47–51.
40. Баришева Т. В. Використання казкотерапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку. Дошкільна освіта. 2020. № 6. С. 22–27.
41. Вовк В. М. Вплив арт-терапії на розвиток творчих здібностей дошкільнят. Психологічна підтримка дитини. 2021. № 3. С. 29–31.
42. Гузій Н. І. Арт-терапія як метод корекції емоційної сфери дітей. Дошкільна освіта. 2020. № 8. С. 18–21.
43. Денисенко І. В. Емоційне благополуччя дошкільників через арт-терапію. Психологія і суспільство. 2018. С. 61–63.
44. Горбунова О. П. Використання арт-терапії у роботі з дітьми з тривожністю. Дитяча психологія. 2021. № 5. С. 12–14.
45. Жукова І. І. Мистецтво і терапія: роль арт-терапії у психічному розвитку дитини. Психологічна газета. 2020. № 4. С. 8–11.
46. Залевська О. І. Арт-терапевтичні заняття як засіб емоційного розвитку дітей. Дошкільна психологія. 2021. № 3. С. 38–41.
47. Білоус А. П. Естетотерапія у роботі з дошкільниками: основи і методи. Харків : Психологічний центр, 2018. 176 с.
48. Соколова Ю. П. Арт-терапія у роботі з емоційними розладами дітей дошкільного віку. Дитячий психолог. 2019. С. 42–44.

49. Симоненко І. В. Арт-терапія в роботі з дітьми. Психологія і людина. 2019. С. 12–13.

50. Мальцева Ю. О. Казкотерапія як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації : матеріали I Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф. (14 лютого 2017 р., м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 71–74.

ДОДАТКИ

Додаток А

Експрес-методика вивчення розумового розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку

Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Авторський колектив: Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська

ПЕРШИЙ БЛОК експрес-методики спрямований на дослідження просторових уявлень. Сформованість просторових уявлень та просторової орієнтації є важливим показником загального розвитку дитини та її готовності до навчання в школі, зокрема здатності успішно оволодівати рахунком, читанням, письмом, малюванням, ручною працею.

До блоку завдань на вивчення просторових уявлень входить три завдання різної складності: від найпростішого, де треба шляхом аналізу знайти ідентичні форми, до складання з деталей об'єкту за зразком.

Складність останнього визначається тим, що воно потребує аналізу самої фігури, виділення її деталей добору серед різноманітних деталей ідентичних тим, які містить у собі зразок. І після цього складання необхідного об'єкту.

Завдання цього блоку можуть пред'являтися як із словесним поясненням, так і без нього. Їх виконання не потребує словесного звіту. В зв'язку з цим успішне виконання їх свідчить про певний рівень інтелектуального розвитку, але не дає підстав для характеристики розвитку мовлення.

ЗАВДАННЯ №1 – «Панель» – максимальна оцінка – 4 бали.

Зміст завдання: заповнення кількох різних за формою заглиблень у дошці відповідними фігурками, які треба скласти з двох частинок.

Стимульний матеріал: дошка з кількома заглибленнями певної форми і набір фігурок такої самої форми, що розпилені навпіл.

Хід дослідження: дитині демонструється дошка, що заповнена фігурками, дитина роздивляється, після чого фігурки висипаються на стіл, дитина одержує дошку із завданням заповнити її фігурками.

Інструкція: «подивись, як лежать фігурки, а тепер розклади так само, як було».

Допомога: а) експериментатор пропонує дитині порівняти частини фігурки з формою заглиблення; б) експериментатор сам заповнює одну чи два заглиблення, звертаючи увагу дитини на схожість заглиблення і частин фігурки; в) експериментатор бере одну частину фігурки показує її дитині, закладає у заглиблення і пропонує знайти другу частину і покласти на місце.

Можливі варіанти виконання:

1.1. Повне самостійне виконання на рівні зорового орієнтування: дитина спочатку розглядає фігурки, шляхом зорового порівняння добирає відповідні до заглиблення частини і закладає їх у відповідне місце, або добирає зразу дві, тримає у руці і вкладає по одній.

Таке виконання оцінюється найвищою оцінкою – 4 бали.

1.2. Самостійне виконання завдання шляхом окремих проб. Поряд із зоровим співвіднесенням форми заглиблення і фігурки, дитина застосовує практичні дії – прикладає до заглиблення частини фігурок і з допомогою таких проб знаходить потрібні.

Таке виконання оцінюється у 3 бали.

1.3. Завдання виконується після демонстрації зразка виконання (експериментатор сам вкладає одну чи дві фігурки).

Таке виконання оцінюється у 2 бали.

1.4. Спільне з експериментатором виконання завдання. Дитина вкладає частину фігурки у відповідне заглиблення після того, як першу покладе експериментатор.

Оцінка – 1 бал.

Досвід свідчить, що найбільш характерним варіантом виконання для дітей з нормальним інтелектуальним розвитком є перший. Він зустрічається і у дітей із затримкою психічного розвитку, але найчастіше тут проявляється другий, інколи третій. У дітей дебілів найчастіше зустрічається третій варіант виконання першого завдання, але зустрічається як другий, так і четвертий.

ЗАВДАННЯ №2 – “Будиночок” – максимальна оцінка – 8 балів.

Зміст завдання: складання будиночка з чотирьох деталей – двох квадратиків та двох прямокутних трикутників.

Стимульний матеріал: фігурки будиночка, одна з них розкреслена на відповідні складові частини (два квадратики, що являють собою стіни будиночка і два трикутники – дах) та набір деталей – два квадрати, два прямокутні трикутники.

Хід дослідження: дитині пропонують подивитись на зразок “Будиночок” і скласти такий самий з деталей, що лежать поруч.

Інструкція: «подивись на будиночок і склади такий самий з цих деталей, що лежать поруч».

Допомога: а) вказівка на помилку з рекомендацією приміряти деталь до будиночка: “Ти зробив невірно, візьми приміряй кожну деталь до будиночка”; б) демонстрація зразка “Будиночка”, розкресленого за складовими частинами. Дитині пропонується розглянути зразок і скласти такий самий; в) спільне виконання – експериментатор накладає одну деталь на відповідну частину розкресленого будиночка і пропонує далі діяти самостійно. Після цього дитині пропонується скласти самостійно будиночок поруч із зразком.

Можливі варіанти виконання:

1. Повне самостійне виконання на основі візуального зразка з деталями оцінка 8 балів.
2. Виконання шляхом самостійного примірювання деталей до нерозкресленого зразка – оцінка 6 балів.
3. Виконання при сприйманні розкресленого зразка – оцінка 3 бали.
4. Спільне з експериментатором виконання: експериментатор накладає деталі на розкреслений зразок, після чого дитина складає самостійно будиночок поруч із зразком. Оцінка – 1 бал.
5. Завдання не виконано – 0 балів.

Перший варіант виконання спостерігається лише у частини дітей з нормальним інтелектуальним розвитком, другий – у більшості нормальних дітей та у частини дітей із затримкою психічного розвитку. Найбільше ж характерним для дітей із ЗПР є третій варіант і для частини дітей з розумовою відсталістю. Спільно з експериментатором це завдання виконують розумово відсталі.

ЗАВДАННЯ №3 – “Кораблик” – максимальна оцінка – 12 балів.

Найбільш складне завдання з цього блоку. Це пояснюється як складністю самої фігури, яка містить в собі більшу кількість деталей, так і тим, що дитині пропонують не лише основні деталі, які необхідні для викладання кораблика, але й зайві. При цьому зайві схожі на основні. Для правильного виконання завдання необхідно відібрати лише основні.

Стимульний матеріал: два однакові кораблики, вирізані з картону чи пластику, один з яких розкреслений на деталі, і набір деталей. П'ять з них (основні) ідентичні складовим кораблика (човник, два вітрила – прямокутні трикутники, щогла, прапорець з двома зубцями) і п'ять лише схожі на них (щогла тонша за основу, вітрила іншої форми і менші за розміром, прапорець з трьома зубцями).

Хід дослідження: перед дитиною викладається нерозкреслений кораблик і всі деталі. Вона добирає відповідні деталі і складає кораблик. При

невдачі пропонується розкреслений кораблик з тим же самим завданням і при необхідності надається допомога.

Інструкція: Роздивись добре цей кораблик і фігурки, які лежать поруч. З цих фігурок добери ті, з яких можна скласти такий самий кораблик і склади його.

Види допомоги: а) вказівка на певну помилку, рекомендація приміряти кожную деталь до нерозкресленого кораблика; б) демонстрація розкресленого зразка; в) спільне виконання: експериментатор сам накладає деталі на зразок і щоразу підкреслює їх відповідність частинам кораблика. Після складання кораблика в такий спосіб дитина складає його самостійно поруч із зразком.

Можливі варіанти виконання:

3.1. Самостійне викладання кораблика за нерозкресленим корабликом шляхом візуального порівняння деталей із зразком – оцінка 12 балів.

Таке виконання властиве частині дітей з нормальним інтелектом, у яких добре розвинена просторова орієнтація.

3.2. Самостійне виконання за нерозкресленим зразком, але з примірюванням деталей до нього – оцінка 8 балів.

В такий спосіб виконує завдання більшість дітей з нормальним інтелектуальним розвитком.

3.3. Самостійне викладання кораблика за розкресленим зразком – оцінка 4 бали.

Найбільш характерне виконання для дітей із затримкою психічного розвитку.

3.4. Спільне виконання з експериментатором: дитина разом з дорослим примірює кожную деталь до розкресленого зразка після цього складає кораблик поруч із зразком – 2 бали.

Більша частина розумово відсталих дітей, які виконують завдання, діють саме так.

3.5. Завдання не виконане зовсім, або кораблик викладено невірно – оцінка 0 балів.

ДРУГИЙ БЛОК складають завдання на узагальнення змістовного матеріалу з опорою на наочність.

До цієї групи входить чотири завдання різної складності, об'єднує їх те, що змістом їх є узагальнення предметів за спільною ознакою. Цю ознаку дитина має виділити у зображених предметах, абстрагуючись від їх наочно поданих несуттєвих у даному випадку ознак. Робити це дитина може, лише маючи знання про функціональне призначення предметів, що узагальнюються та про їх родові ознаки. Ці знання дитина здобуває спонтанно, спілкуючись з дорослими, однолітками, частково у процесі цілеспрямованого навчання у дошкільному закладі та початковій школі, засвоюючи узагальнюючі поняття. В процесі розв'язання завдань діти демонструють здатність оперувати наявним у них досвідом, що виступає одним з показників розумового розвитку.

ЗАВДАННЯ №4 – групування предметів – максимальна оцінка 4 бали.

Зміст завдання: створення пар предметів за функціональними ознаками.

Стимульний матеріал: основна картка, на якій зображено 8 окремих предметів і 8 окремих додаткових карток, на кожній з яких зображено один предмет, що функціонально пов'язаний з одним з предметів, зображених на основній картці.

Хід дослідження: дитині демонструються всі картки з пропозицією добре роздивитися малюнки. Картки розкладаються так, щоб зображені предмети знаходилися тільки у правильному положенні по відношенню до дитини. Основна картка розташовується так, щоб під нею залишилося місце для викладення додаткових. Далі дитина одержує завдання підкласти окремі картки до основної. Якщо дитина певний час не приступає до виконання, інструкція повторюється. У випадках, коли це не допомагає, дитині надають перший варіант допомоги, якщо цього виявляється недостатньо і дитина не діє, або діє невірно, надається більш розгорнута допомога. Після виконання дитина пояснює свої дії.

Інструкція для дітей, які володіють мовою: роздивись малюнки, назви, що тут намальовано. До кожного предмету, що намальований на великій картці, підходить один з тих, що намальовані на маленьких картках, знайди ці підходящі предмети і поєднай їх: підкладай предмети, що намальовані на маленьких картках, під ті, що намальовані на великих. Після виконання пропонується пояснити свої дії: поясни, чому ти розклав малюнки саме так. При цьому запитується про кожну пару окремо.

Для дітей, що не розмовляють, або мають погану мову, інструкція залишається така сама, але їм не пропонується назвати предмети і пояснювати виконані дії.

Допомога: експериментатор сам утворює одну пару предметів і пропонує далі діяти самостійно; зменшення обсягу сприймання: експериментатор дає дитині один малюнок і питає до якого він підходить.

Можливі варіанти виконання:

1.1. Самостійне правильне утворення пар, пояснення зв'язку між ними. Таке виконання оцінюється у 4 бали.

Цей варіант виконання є найбільш характерним для дітей, що розвиваються нормально та для окремих дітей з затримкою психічного розвитку.

1.2. Самостійне виконання, але з помилками, які дитина сама не помічає, виправляє з допомогою, недостатньо пояснює пари. Оцінка 2 бали.

Так виконують завдання діти з затримкою психічного розвитку і частина розумово відсталих.

1.3. Правильне виконання завдання після демонстрації зразка, тобто після створення однієї пари експериментатором, самостійне пояснення функціонального зв'язку, оцінка 2 бали.

В такий спосіб виконує завдання переважна більшість дітей з затримкою психічного розвитку, частина розумово відсталих і окремі діти з нормальним інтелектом.

1.4. Виконання здійснюється спільно з експериментатором. Експериментатор по черзі бере маленькі картки і запитує, куди їх треба покласти. Якщо дитина визначає місце малюнка невірнo, експериментатор говорить про це, пропонує ще подумати, дає навідні запитання (нащо зайчику чоботи, хіба він їх носить?). Оцінка 1 бал.

Цей варіант властивий розумово відсталим.

ЗАВДАННЯ №5 – групування предметів – максимальна оцінка 4 бали.

Зміст завдання: утворення пар предметів за родовими ознаками. Це завдання відрізняється від попереднього іншим набором предметів, які треба згрупувати в пари за родовими ознаками.

Стимульний матеріал: основна картка, на якій зображено 8 предметів і 8 окремих додаткових карток із зображенням одного предмету, який пов'язаний з одним з предметів, зображених на основній картці за родовою ознакою.

Хід дослідження: дитині демонструються всі картки з пропозицією добре роздивитися малюнки. Картки розкладаються так, щоб зображені предмети знаходилися тільки у правильному положенні по відношенню до дитини. Основна картка кладеться так, щоб під нею залишилося місце викладання додаткових. Далі дитина одержує інструкцію. Якщо вона певний час не приступає до виконання, інструкція повторюється. У випадках, коли це не допомагає, дитині надається допомога.

Інструкція: назви предмети, що тут намальовані. До кожного предмету, що намальований на великій картці, підходить один з предметів, що намальований на маленьких. Знайди ці пари і поклади їх поруч: під велику картку клади маленькі.

Допомога: а) експериментатор сам викладає одну пару, але не пояснює принципу поєднання; б) зменшення обсягу сприймання: експериментатор дає дитині один малюнок і запитує, до якого він підходить.

Можливі варіанти виконання:

5.1. Самостійне утворення пар, можливі помилки, які самостійно виправляються, пояснення принципу поєднання загальністю родової ознаки. Оцінка – 4 бали.

В такий спосіб виконує завдання більшість дітей з нормальним інтелектом. Інколи вони, орієнтуючись на попереднє завдання, так само починають групувати предмети за функціональними ознаками, а не за родовими, але далі самі помічають помилку і виправляють її.

5.2. Правильне виконання завдання після демонстрації зразка (створення однієї пари експериментатором) самостійне пояснення принципу поєднання пар предметів. Оцінка – 3 бали.

Такий варіант виконання виявляє частина дітей, що розвиваються нормально, та окремі діти із затримкою психічного розвитку.

5.3. Самостійне виконання з помилками, які дитина сама не помічає, виправляє їх з допомогою, вербалізація недостатня, відсутні узагальнюючі слова. Оцінка – 2 бали.

Цей варіант виконання найбільш характерний для дітей з затримкою психічного розвитку та розумово відсталих. Проте інколи він зустрічається і у дітей з нормальним інтелектом, але педагогічно занедбаних із мовленнєвим недорозвитком, де у словнику дитини дуже обмежена кількість узагальнюючих слів.

5.4. Виконання здійснюється разом з експериментатором, який бере кожен маленьку картку і питає, куди малюнок підходить. Оцінка – 1 бал.

ЗАВДАННЯ №6. – “Четвертий зайвий” – максимальна оцінка 4 бали.

Зміст завдання: об’єднання трьох предметів, що мають загальну суттєву ознаку, і виключення четвертого предмету як такого, що не має цієї ознаки.

Стимульний матеріал: два набори з чотирьох малюнків. Перший включає зображення зайця, вівці, кози та капусти. Другий – жовтий лимон, зелений огірок, зелений виноград та зелене відро.

Хід дослідження: дитині пропонується перший набір. Якщо вона його виконала і пояснила свої дії, їй виставляється оцінка і пропонується другий набір. Якщо ж дитина не справляється з цим набором, дитині пропонується другий. В разі труднощів навідними запитаннями домагаються його виконання. Після цього повертаються до першого. Успішне його виконання свідчить про здатність дитини використовувати набутий досвід.

Інструкція: серед цих чотирьох малюнків три підходять один до одного, вони мають щось спільне, схоже, а один не підходить до нього, він цього спільного не має. Знайди цей один предмет, відклади його і скажи, що спільного в трьох, які ти поєднав.

Можливі варіанти виконання:

6.1. Правильне самостійне виконання обох завдань із словесним звітом. Оцінка – 4 бали.

В такий спосіб виконується завдання переважною більшістю дітей з нормальним інтелектуальним розвитком та окремими дітьми із затримкою психічного розвитку.

6.2. Правильне самостійне групування першого набору тільки після групування другого, правильне обґрунтування своїх дій. Оцінка – 3 бали.

Так виконує завдання частина дітей з нормальним розвитком, затримкою його і окремі розумово відсталі.

6.3. Виконання завдання лише за навідними запитаннями без самостійного пояснення принципу групування. Оцінка – 2 бали.

Виконання властиве переважній більшості розумово відсталих та окремим дітям з затримкою психічного розвитку.

ЗАВДАННЯ №7 – «гра-праця» - Вища оцінка – 5 балів.

Зміст завдання: класифікація множини зображення об'єктів. На відміну від попередніх завдань, тут створюється дві групи об'єктів, кожна з якої має підставу для об'єднання.

Стимульний матеріал: десять карток, на яких зображені діти. На п'яти з них зображено дітей, що бавляться, на інших п'яти – працюють.

Хід дослідження: перед дитиною розкладаються малюнки так, щоб кожний лежав у правильному положенні по відношенню до дитини і щоб було добре видно кожний малюнок. Далі пропонується завдання розкласти малюнки на дві групи. Якщо дитина не приступає до виконання, їй повторюють інструкцію. Якщо і це не стимулює до діяльності або дитина виконує завдання невірною, їй надається допомога, починаючи з найменшої. В разі необхідності допомога поступово доводиться до максимальної. Після виконання вимагається пояснення дій. Малюнки дитина розміщує у вертикальну колонку, щоб було видно кожну групу.

Інструкція: роздивись добре малюнки, їх треба поділити на дві однакові групи так, щоб в кожній діти, що намальовані, були чимось однакові. Коли розкладеш, поясниш, чому зробив саме так.

Допомога: а) зразок виконання: експериментатор сам кладе по два малюнки у кожну групу, далі дитина діє самостійно; б) виділення необхідних для класифікування ознак: експериментатор пропонує називати дію зображених дітей на кожному малюнку. Після того, як досліджуваний називає дію, зображену на малюнку, експериментатор запитує: “Це гра чи робота?”. Після того, як дитина роздивиться кожний малюнок, їй пропонується розкласти малюнки; в) повідомлення ознак групування: “Поклади в один бік малюнки, на яких зображені діти, які грають, а в другий – де працюють”.

Можливі варіанти виконання:

7.1. Правильне самостійне виділення груп, пояснення принципу виконання. Оцінка – 5 балів.

Такий варіант характерний для більшості дітей з нормальним психічним розвитком та частини дітей із затримкою розумового розвитку.

7.2. Правильне виконання після сприймання зразка (експериментатор починає групування). Оцінка – 3 бали.

Цей варіант доступний лише дітям з нормальним інтелектуальним розвитком та частині дітей із затримкою розвитку.

7.3. Правильне виконання після визначення дій зображених дітей (експериментатор запитує про кожну зображену дію).

Найбільш характерний варіант виконання завдання для дітей з затримкою психічного розвитку, але так здатні діяти і деякі діти, розумово відсталі.

7.4. Виконання після повідомлення експериментатором ознак групування. (“Поклади в один бік ті малюнки, на яких зображені діти, що грають, у другий – на яких працюють”). Оцінка – 1 бал.

В такий спосіб діє частина дітей з затримкою психічного розвитку та розумово відсталі. Останні іноді неспроможні виконати завдання і після такої конкретної допомоги, оскільки їм важко утримати в свідомості умови групування при сприйманні великої кількості малюнків, як це має місце в даному завданні.

ТРЕТІЙ БЛОК складають завдання на узагальнення наочного матеріалу, що не має прихованого логічного змісту.

До цього блоку входять завдання, особливістю яких є те, що виконання їх здійснюється на основі аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення наочного матеріалу на рівні сприймання. В зв’язку з такою особливістю, успішність виконання цих завдань мало залежить від обізнаності дитини, а великою мірою визначається розвитком перцептивних дій.

ЗАВДАННЯ №8 – встановлення системи в заданому ряді знаків – максимальна оцінка – 6 балів.

Зміст завдання: встановлення порядку чергування між знаками тире-крапка.

Стимульний матеріал: чотири смужки. На одній зображена повна система знаків, де чергується тире-крапка, на другій також подана повна система, але чергування інакше, а саме: тире-тире- крапка. На третій смужці подано лише початок ряду у вигляді одного тире і однієї крапки, на четвертій зображено початок інакшого чергування тире-тире-крапка. Крім цього,, додаються окремі маленькі картки із зображенням крапки і тире.

Хід дослідження: дитині пропонується смужка, на якій зображено початок ряду у вигляді тире-крапки та картки з зображенням цих знаків. Якщо завдання виконано вірно, пропонується смужка, де подано початок чергування двох тире і крапки. Якщо дитина вірно виконала і цю частину завдання, їй пропонується пояснити, чим неоднакові ряди, що вона викладала. У випадках, коли дитина не розуміє системи, яка подається лише двома знаками, їй пропонується розгорнутий варіант (смужка).

Інструкція: на смужці намальовані значки в певному порядку, поклади в такому ж порядку картки. Допомогою виступають смужки з розгорнутим варіантом.

Можливі варіанти виконання:

8.1. Самостійне правильне виконання з поясненням різниці між двома системами. Оцінка – 6 балів.

Найчастіше саме так виконують завдання діти з нормальним інтелектуальним розвитком.

8.2. Самостійне правильне виконання без пояснення. Оцінка – 4 бали.

Таке виконання характерне для дітей з нормальним інтелектом та для дітей із затримкою психічного розвитку.

8.3. Обидва варіанти викладаються лише після сприймання розгорнутої системи, але дитина самостійно пояснює різниці в смислах. Оцінка – 5 балів.

В такий спосіб діють діти із затримкою психічного розвитку.

8.4. Обидва варіанти викладають лише при сприйманні розгорнутої системи без пояснення різниці між ними. Оцінка – 2 бали.

Виконання характерне для частини дітей із затримкою психічного розвитку та більшості розумово відсталих.

8.5. Завдання не виконуються. Оцінка – 0 балів.

ЗАВДАННЯ №9 – класифікація геометричних фігур – максимальна оцінка – 15 балів.

Зміст завдання: трикратне групування одних і тих самих фігур, які мають три ознаки. Необхідність самостійно тричі змінювати суттєву ознаку для узагальнення, відволікаючись від двох несуттєвих, ставить високі вимоги до гнучкості мислення. Тому завдання вважається одним із складних.

Стимульний матеріал: вісім фігур, що різняться за кольором (два кольори), за формою (дві форми), за величиною (більші, менші). А саме: два великих квадрати, один червоний, другий синій, два маленьких квадрати синій та червоний, два великих трикутники синій та червоний, та два маленьких – синій і червоний.

Хід дослідження: перед дитиною розкладаються всі фігури, пропонується роздивитися їх і розкласти на дві купки так, щоб в кожній були чимось між собою схожі. В разі успішного поділу, дитина заохочується схвальною оцінкою, далі їй пропонується пояснити, чим фігури схожі, і поділити інакше. Наприклад, якщо дитина каже: “Тут червоні, а тут зелені”, їй говорять: “Вірно, ти поділила за кольором, а тепер поділи так, щоб фігури були однакові вже не за кольором, а чимось другим”. Після правильного поділу так само дитину заохочують схвальною оцінкою і пропонують поділити фігури втретє. У всіх випадках, коли дитина неспроможна знайти принцип групування фігур, їй пропонується допомога.

Інструкція: «подивись на фігури, їх треба поділити на дві купки тричі, але так, щоб кожного разу в кожній купці фігури були чимось схожі між собою».

Кожний успішний поділ з поясненням оцінюється у 5 балів.

Допомога: а) порівняння несхожих фігур. Експериментатор показує дитині дві фігури, наприклад, два великих квадрати різного кольору, і питає, чим вони однакові. Якщо дитина говорить: «Це обидва квадрати» або «Це кубики», експериментатор каже: «Вірно, знайди ще такі»; б) зразок виконання. Експериментатор сам кладе по дві фігури у кожен групу; в) повідомлення ознаки групування, дитині говорять: «Поклади в одну купку

всі сині, в другу зелені, далі, в одну купку всі квадрати, в другу – трикутники, і, нарешті, в одну купку всі великі фігури, в другу – маленькі».

Можливі варіанти виконання:

9.1. Самостійний правильний поділ за будь-якою з трьох ознак з поясненням принципу поділу. Оцінка – 5 балів.

9.2. Правильне виконання після порівняння схожих фігур і визначення ознаки їх схожості з поясненням принципу поділу.

Оцінка – 4 бали, без пояснення принципу поділу – 3 бали.

9.3. Успішне продовження поділу, розпочатого експериментатором із словесним звітом. Оцінка – 3 бали, без пояснення – 2 бали.

9.4. Правильне групування після повідомлення ознаки групування. Оцінка – 1 бал.

9.5. Завдання не виконується – 0 балів.

Самостійний поділ за всіма трьома ознаками виконує лише невелика кількість дітей з нормальним розумовим розвитком. Більшість з них зазнає труднощів у визначенні третьої ознаки.

Самостійно одну ознаку, а інколи і дві, виділяє більшість дітей із затримкою психічного розвитку, остання визначається лише з допомогою.

Одну ознаку виділяє частина розумово відсталих, але лише на візуальному рівні, пояснити принцип ділення фігур вони не Дітям із затримкою психічного розвитку допомагають виконати завдання другий та третій варіант допомоги, такої допомоги вистачає і частині розумово відсталих, але не всім, частина з них здатна виконати завдання лише після повідомлення ознаки групування, діти з глибокою дебільністю не виконують завдання і за таким видом допомоги.

ЧЕТВЕРТИЙ БЛОК складають завдання, спрямовані на вивчення здатності розкривати причинно-наслідкові зв'язки у наочно зображеній ситуації як суттєвого показника сформованості мислительної діяльності дитини.

ЗАВДАННЯ №10 – “Нісенітниця” - максимальна оцінка – 3 бали.

Зміст завдання: помітити нісенітниці в зображеній ситуації.

Стимульний матеріал: три окремих малюнка, на яких зображені несумісні в реальності явища та безглузді дії: 1) снігова баба, що стоїть серед квітучих соняшників; 2) риби в пташиних гніздах на деревах; 3) водолаз, який поливає рослини на дні водойми.

Хід дослідження: дитині пропонується перший малюнок з пропозицією сказати, що на ньому намальовано; чи буває так, як намальовано. Незалежно від того, правильно дитина відповіла чи ні, їй пропонується другий малюнок з таким запитанням і третій. За кожен правильну відповідь виставляється 1 бал, за неправильну – 0.

Інструкція: подивись на малюнок, скажи, що на ньому намальовано і поясни, буває так в житті чи не буває.

Допомога: навідні запитання, які звертають увагу дітей на несумісність зображених явищ, наприклад, в яку пору ліплять снігову бабу, а коли цвіте соняшник? Де живуть риби, хто будує гнізда на деревах?

В зв'язку з нескладністю завдання варіанти виконання його не виділяються, воно виконується або правильно і дитина відповідно одержує по 1 балу за кожен правильну відповідь, або неправильно, що оцінюється у 0 балів.

ЗАВДАННЯ №11 – розуміння прихованого змісту сюжетних малюнків.
Максимальна оцінка – 12 балів.

Зміст завдання: розкриття змісту двох серій сюжетних малюнків та знаходження схожого в їх змісті.

Стимульний матеріал: дві серії малюнків (по чотири в кожній серії, зафіксовані на планшеті).

Хід дослідження: дитині демонструються послідовно серії малюнків з проханням роздивитися малюнки та пояснити події, що на них зображені. Порівняти події та знайти спільне в їх змісті.

За кожен правильну розповідь щодо змісту окремої серії присвоюється 4 бали. Окремо присвоюється 4 бали за виявлену схожість між подіями, зображеними у серіях.

Інструкція: «Розглянь малюнки і розкажи, що сталося. Поясни, чи є щось схоже в двох подіях?».

Допомога: а) експериментатор ставить запитання, якщо після паузи дитина не може розпочати самостійну зв'язну розповідь. Розуміння змісту серії малюнків з'ясовується в процесі діалогу експериментатора та дитини; б) експериментатор допомагає дитині розглядати малюнки, організовуючи її сприймання: повертає увагу до певних об'єктів, персонажів, пропонує знайти їх на інших малюнках серії тощо.

Можливі варіанти виконання:

1. Повне, самостійне розуміння змісту серії, самостійна розповідь. Дитина самостійно розглядає серію малюнків і повідомляє її зміст. Розповідь може бути поширеною чи більш стислою, але вона відображає розуміння логіки подій. Оцінка – 4 бали.

Такий рівень розуміння серії малюнків властивий переважній більшості дітей з нормальним інтелектуальним розвитком.

2. Правильне розуміння серії малюнків, яке виявляється в процесі відповідей на запитання експериментатора. Оцінка – 3 бали.

Таке виконання завдання виявляє недостатню здатність дитини будувати розповідь, що свідчить про деяке зниження процесів саморегуляції діяльності та недорозвиненість мовлення, зокрема – монологічного. Тому таким дітям потрібна допомога в організації звіту.

Вказані недоліки можуть іноді виявлятися у дітей, що в цілому характеризуються як нормально розвинені. Проте найбільше даний варіант виконання завдання властивий дітям із затримкою психічного розвитку.

3. Розуміння змісту серії малюнків в організації сприймання зображеного. Оцінка – 1 бал.

На відміну від попереднього, для цього варіанту виконання завдання характерна нездатність дитини самостійно зорієнтуватися в зображеннях, об'єднати їх єдиним змістом. В таких випадках діти часто не можуть ідентифікувати персонажів

Доводиться розглядати малюнки разом з дитиною: виділяти окремі сюжетні групи, ставити запитання, прослідкувати за діями персонажів на окремих малюнках, вказувати на неправильне сприймання окремих деталей. Якщо допомога не приводить обстежувану дитину до розуміння зображеної ситуації, завдання вважається невиконаним, оцінка виставляється 0 балів.

Даний варіант виконання завдання властивий значній частині дітей із затримкою психічного розвитку та розумово відсталих. Серед останніх багато таких, що нездатні скористатися допомогою в організації сприймання.

Особливого діагностичного значення надається узагальненню змісту серії малюнків – визначення схожості в двох серіях, яке здатні зробити діти з нормальним розвитком та частина дітей із затримкою психічного розвитку. Успішне узагальнення оцінюється в 4 бали.

П'ЯТИЙ БЛОК складається з завдань на вербальному матеріалі. До цього блоку входять три завдання: розуміння змісту оповідання з підтекстом, встановлення зворотної залежності між величинами та розміщенням предметів у просторі, словник – визначення слів. Усі ці завдання об'єднує те, що дитині доводиться оперувати виключно словесним матеріалом без будь-якої опори на наочність. Розв'язання цих завдань потребує досить високого рівня розвитку мовлення та словесно-логічного мислення: дитина повинна висловлювати судження, міркувати, давати визначення понять. Тому вони не використовуються при обстеженні дітей з важкими розладами мови (алалія, важке заїкування) та відсутністю мовлення через вади слуху. В зв'язку з високими вимогами до розвитку словесно-логічного мислення та мовлення дана група завдань мало доступна для розумово відсталих першокласників. Часто вони не можуть навіть прийняти завдання та утримувати його в свідомості. Деякі діти, починаючи розв'язувати завдання, демонструють

дуже обмежені можливості в цьому. Діти із затримкою психічного розвитку, як правило, завдання приймають і виявляють деяку продуктивність в їх розв'язанні. Розв'язання цих завдань дає дуже багато цінної інформації про інтелектуальний розвиток дитини в межах норми.

ЗАВДАННЯ №12. Розуміння змісту оповідання з підтекстом.
Максимальна оцінка – 8 балів.

Зміст завдання: пояснити вчинки персонажа та дати їм оцінку, розкривши таким чином моральну колізію, яка не дається безпосередньо в тексті, а випливає з підтексту.

Стимульний матеріал: оповідання К. Д. Ушинського “Ліки”: У дівчинки Тані захворіла мама і лікар дав їй гірких ліків. Дівчинка бачить, що мама п’є ліки з труднощами, та й каже: “Мамо: давай я за тебе вип’ю”.

Хід дослідження: дитині читається (чи дослівно розповідається) оповідання. Після прослухування дитиною тексту експериментатор ставить їй ряд послідовних запитань: 1) Чи правильно вчинила дівчинка?; 2) Чому правильно (неправильно) вона вчинила?; 3) Чи хорошою дівчинкою була Таня? Чому?

Інструкція: «зараз я тобі розповім оповідання. Слухай уважно, а потім відповіси мені на запитання».

Допомога: експериментатор повторно читає оповідання, інтонаційно підкреслюючи «п’є ліки з труднощами».

Можливі варіанти виконання:

1. Повне розуміння змісту оповідання (правильні відповіді на всі запитання). Оцінка – 8 балів.
2. Часткове розуміння змісту оповідання (без розуміння колізії неправильна відповідь на третє запитання). Оцінка – 3 бали.

Повне розуміння змісту оповідання доступне першокласникам з нормальним інтелектуальним розвитком. При цьому значна частина дітей логічно правильно міркуючи, може давати негативну оцінку вчинку персонажа, виходячи з того, що неправильний вчинок не може бути оцінений

позитивно, хоч і зроблений він з добрими намірами. В такому випадку йдеться не про якість мислительної діяльності дитини, а про особливості її моральних уявлень. Тому оцінка за виконання завдання не знижується.

Дітям із затримкою психічного розвитку розв'язання колізії здебільшого не вдається. Розумово відсталі діти у виконанні цього завдання мало продуктивні і часто не можуть правильно відповісти навіть на перше питання. В таких випадках завдання вважається не виконаним, оцінюється в 0 балів.

ЗАВДАННЯ №13. Визначення взаємозворотності відношень між величинами та розміщенням предметів у просторі. Максимальна оцінка – 10 балів.

Зміст завдання: встановити відношення між величинами і розміщенням предметів у просторі, протилежні до даних.

Стимульний матеріал: судження, ЩО ПОСЛІДОВНО висловлюються експериментатором:

- 1) Олівець коротший від лінійки;
- 2) Кавун важчий від яблука;
- 3) Вітя вищий від Сашка;
- 4) Шафа стоїть зліва від ліжка;
- 5) Стіл стоїть під лампою.

Хід дослідження: експериментатор висловлює судження та просить дитину висловити протилежне.

Інструкція: слухай мене уважно. Я говорю: «Олівець коротший від лінійки», а лінійка від олівця? І так далі.

Допомога: висловлення експериментатором розгорнутого зразка міркування: «якщо олівець коротший від лінійки, то лінійка від олівця...».

Можливі варіанти виконання:

1. Самостійне правильне судження. Кожне оцінюється в два бали.
2. Побудова судження з допомогою в організації міркування за наведеним зразком або неточне вживання поняття (заміна видового поняття

родовим – “більший” замість “вищий” і т.д. (вживання абсолютної ознаки замість відносної – “довга” замість “довша”. Оцінка судження – 1 бал.

Завдання успішно виконує більшість першокласників з нормальним розвитком. Оскільки функція словесно-логічного мислення у дітей на початку шкільного навчання ще не стабільна, а перебуває в розвитку, значна частина дітей потребує допомоги в побудові міркування, часом дає неточні визначення, як було сказано вище. Іноді можливе невиконання завдання, що свідчить про деяке відставання розвитку словесно-логічного мислення. Невиконання оцінюється в 0 балів.

Для дітей із затримкою психічного розвитку характерна більша варіантність в успішності розв’язання завдання, що пояснюється великою неоднорідністю цього контингенту. Для значної частини таких дітей завдання, особливо на встановлення просторових відношень, малодоступні. Перші три завдання здебільшого виконуються з вказаною неточністю у визначеннях чи з допомогою у побудові міркування.

Розумово відсталі діти мають обмежені можливості у виконанні цього завдання.

ЗАВДАННЯ №14 – словник-визначення слів. Максимальна оцінка 20 балів: за кожне правильне визначення кожного слова.

Зміст завдання: пояснення значення слів.

Стимульний матеріал: 20 слів, які сприймаються на слух: черевики, замок, ніж, кусати, велосипед, капелюх, парасолька, гвіздок, лист, бензин, осел, хутор, чемний, з'єднати, герой, алмаз, стамеска, досада, розгойдуватися, мікроскоп.

Хід дослідження: експериментатор називає слово і пропонує дитині пояснити, що воно означає. Визначення кожного слова оцінюється окремо.

Інструкція: «Слухай уважно: я називаю слово, а ти поясни, як умієш, що воно означає».

Допомога: якщо дитина не може почати пояснення названого слова, експериментатор може зробити визначення першого слова сам. В такому разі оцінка за визначення цього слова дитині не зараховується.

Можливі варіанти виконання:

1. Найвищий рівень – визначення слова на рівні поняття з поясненням його суттєвих ознак. Наприклад: “Черевики – це взуття, те, що носять на ногах”. Оцінка – 1 бал.

2. Визначення на описовому чи функціональному рівні. Наприклад: “Гвіздок – його молотком забивають, щоб щось поремонтувати. Зламалась якась річ дерев’яна, можна гвіздом прибити” або “Гвіздок – це така паличка, загострена на кінці, а зверху розплющена, його забивають”. “Розгойдуватися – це коли краном якийсь вантаж підіймають, то він розгойдується. Нитку підвісити – розгойдується”, оцінка – 0,5 бала.

3. Неточне визначення, в якому не розкривається чітке уявлення про предмет, не називаються його суттєві ознаки. Наприклад: “Осел – він бігає, пасється”. Оцінка – 0,25 бала.

4. Відсутність визначення – дитина повторює пред’явлене слово чи дає неправильне визначення (мікроскоп – в нього на зірки дивляться) або просто мовчить. Оцінка – 0 балів.

Завдання розглядається як досить складне, оскільки вимагає достатнього розвитку мовлення, словесно-логічного мислення, знань та уявлень про досить широке коло предметів чи явищ. Особливістю цього завдання є те, що за його виконання мало імовірно отримати найвищу суму балів – 20, оскільки дитина не може кожне слово визначити на рівні поняття. Тому добре інтелектуально розвинені діти таких визначень дають 5-7, а решту на описовому чи функціональному рівні, називаючи кілька зовнішніх ознак предмета, його використання, наводячи приклад, що демонструє розуміння дитиною пояснюваного явища.

Виконання цього завдання дає багато відомостей про дитину: про коло її обізнаності, мовлення, мислення. Тому воно добре диференціює дітей в

межах норми, часто виявляючи таких, у яких причиною неуспішного навчання є саме недостатній розвиток мовлення, знань та уявлень про навколишнє. Ці діти, як правило, визначають слова надто бідно, неточно. Вони не вміють побудувати висловлювання і відповідають одним словом або простим непоширеним реченням.

Діти із затримкою психічного розвитку виконують це завдання на низькому рівні: визначають слова неточно, багатьох слів не знають зовсім. Зважаючи на велику варіантність самого явища затримки психічного розвитку, можливі різні труднощі у виконанні цього завдання дітьми даної категорії.

Для розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку дане завдання надмірно складне, а часто і недоступне. В кращому випадку дитина у відповідях одним-двома словами або жестами демонструє відносне уявлення про значення деяких слів, переважно – іменників.

Додаток Б

Програма арт-терапевтичних занять для дітей

Заняття №3.

Тема заняття: «Мій настрій».

Мета заняття:

- знизити інтенсивність переживань та тривоги.
- поліпшити настрій через самовираження у мистецтві.

Вікові рамки: від 4 років.

Форма роботи: індивідуальна.

Час роботи: 25-30 хвилин.

Інвентар:

- аркуш формату А4.
- олівці, фарби, фломастери.
- ножиці, клей (за бажанням).
- серветки для рук.

Хід заняття:

1. Вступна частина (3 хвилини):

- пояснення про настрій:

«Сьогодні ми будемо працювати з власним настроєм через малюнок.

Кожен з нас відчуває різні емоції — іноді ми радісні, іноді сумні чи тривожні.

Ми спробуємо зобразити свої відчуття на папері і потім змінити їх так, щоб почуватися краще».

2. Основна частина заняття (18-20 хвилин):

– пояснення завдання (2 хвилини):

«Ваше завдання — намалювати свій настрій таким, яким він є зараз. Можливо, він нагадує погоду або певний пейзаж».

– робота над завданням (10-12 хвилин):

Кожен учасник отримує аркуш і малює свій настрій за допомогою олівців, фарб або фломастерів. Під час роботи звучить спокійна музика.

Питання для дітей:

– які кольори відображають ваш настрій?

– що на малюнку схоже на ваш настрій?

– зміна настрою (5 хвилин):

Після того як малюнок готовий, учасники повинні подумати, який настрій вони хочуть мати. Вони можуть змінити або доповнити свій малюнок так, щоб він відображав бажаний настрій. Можна:

– замість темних кольорів додати яскравіші.

– замалювати частини малюнка або додати нові елементи.

– перевернути аркуш і подивитися на малюнок з іншого ракурсу.

– використати ножиці та клей для переклеювання частин малюнка.

3. Підсумкова частина заняття (5-7 хвилин):

– обговорення відчуттів (4-5 хвилин):

Після завершення роботи вчитель пропонує кожному учаснику поділитися своїми враженнями та відчуттями від малюнка:

– як змінився ваш настрій після того, як ви змінили малюнок?

– чи змінився ваш колір настрою?

– підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми не тільки створили малюнок, а й навчилися змінювати свій настрій через мистецтво. Ви побачили, як через кольори та форми можна покращити свій стан».

Завершення заняття:

- пропонується учасникам залишити малюнок на згадку або сфотографувати його.
- подякувати за участь у створенні свого настрою через мистецтво.

Заняття №4.

Тема заняття: «Михайликовий сон».

Мета заняття:

- сприяти емоційному відновленню через казкотерапію.
- розвинути співчуття та турботу про інших через уяву та гру.
- покращити настрій та знизити рівень стресу через взаємодію з іграшками.

Вікові рамки: від 4 років.

Форма роботи: групова та індивідуальна.

Час роботи: 30 хвилин.

Інвентар:

- м'яка іграшка (зайчик, песик, котик або лялька).
- ліки для «лікування» (бинти, ватяні диски, пластилін, предмети для імпровізації).
- аркуш формату А4, олівці, фарби (для малювання емоцій або сцен лікування).
- серветки для рук.

Хід заняття:

1. Вступна частина (3 хвилини):

- пояснення казки:

«Сьогодні ми почитаємо казку про хлопчика Михайлика і його друга М'яколапа. Михайлик захворів, і його вірний друг, пес М'яколап, завжди був поруч, щоб підтримати його. Ми поговоримо про дружбу, як допомагати друзям у складні моменти і як можна подбати про інших, коли вони захворіли».

– запитання для дітей:

– чи часто ви допомагаєте своїм друзям? Як?

2. Основна частина заняття (20 хвилин):

– читання казки (5 хвилин):

Вчитель читає казку «Михайликовий сон» (повний зміст казки представлений у Додатку В), звертаючи увагу на моменти, коли Михайлик допомагає М'яколапу та коли він відчуває полегшення після того, як пережив неприємний момент у сні.

– розмова про казку (5 хвилин):

Питання для дітей:

– як би ви допомогли своєму другу, якщо він захворів?

– чи важливо мати вірного друга, як Михайлик і М'яколап?

– ігрова частина (10 хвилин):

– кожен учасник обирає іграшку (песика, зайчика, котика або ляльку), яка захворіла.

– діти повинні «лікувати» своїх іграшок, використовуючи м'які бинти, ватяні диски, пластилін для створення ліків, малюючи на аркуші «ліки» для тварини (як на малюнку).

3. Підсумкова частина заняття (7 хвилин):

– обговорення вражень (5 хвилин):

Після того як всі учасники завершать «лікування» своїх іграшок, вчитель запрошує дітей поділитися своїми враженнями.

– як твоя іграшка почувається після того, як ти її вилікував?

– як змінився настрій твого друга після допомоги?

– як ти відчуваєш себе після того, як допоміг своєму другові?

– підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми не тільки допомогли своїм іграшкам, а й навчилися співчувати і турбуватися про тих, хто потребує нашої допомоги. Дружба — це важливо! Пам'ятайте, що завжди можна прийти на допомогу своєму другу».

Завершення заняття:

- пропонується учасникам залишити свої «ліки» або малюнки на згадку.
- подякувати дітям за участь та допомогу своїм друзям через гру.

Заняття №5.

Тема заняття: «Пригоди маленького кошенятка».

Мета заняття:

- спонукати до розслаблення та зняття емоційного напруження через казкотерапію.
- розвивати здатність до саморегуляції та внутрішнього спокою через уяву і вправи на релаксацію.
- покращити настрій та емоційний стан дітей через активні ігри та релаксаційні практики.

Вікові рамки: від 4 років.

Форма роботи: групова та індивідуальна.

Час роботи: 30 хвилин.

Інвентар:

- м'яка іграшка (кошеня, хмаринка, білочка або інший персонаж, що відповідає темі).
- музика для релаксації (можна використовувати звуки природи чи тиху музику).

Хід заняття:

1. Вступна частина (3 хвилини):

- пояснення казки:

«Сьогодні ми з вами послухаємо казку про маленьке кошенятко, яке вперше вийшло на прогулянку в сад і познайомилося з метеликом. Це чудова історія про допитливість, відкриття нового світу, а також про те, як важливо відпочивати та слухати свої відчуття».

- запитання для дітей:

– чи любите ви гуляти на природі? Що вам там подобається найбільше?

2. Основна частина заняття (20 хвилин):

– читання казки (5 хвилин):

Вчитель читає казку «Пригоди маленького кошенятка» (висвітлена у Додатку Г), звертаючи увагу на моменти, коли кошенятко спостерігає за природою, відчуває радість від прогулянки та взаємодії з метеликом.

– розмова про казку (5 хвилин):

Питання для дітей:

– як би ви себе почували, якби ви були на місці кошенятка?

– як ви думаєте, чому важливо відпочивати на свіжому повітрі?

– що кошенятко відчувало, коли побачило метелика?

– ігрова частина (10 хвилин):

– кожен учасник обирає іграшку (кошеня, білочку, хмаринку або іншого персонажа).

– запропонувати дітям виконати вправи на розслаблення, уявивши себе маленьким кошеням:

– закрийте очі та уявіть, що ви — кошеня. Ви на галявині серед квітів, чуєте спів пташок, відчуваєте тепле сонце на спині та ніжний вітерець.

– вправа «Розслаблення тіла»: стискаємо кулачки, потім розслабляємо, змикаємо щелепи, потім відпускаємо напругу, затримуємо дихання на кілька секунд і потім м'яко видихаємо. Всі ці рухи потрібно виконувати так, як ніби ви маленьке кошеня.

– можна запропонувати дітям пройти по кімнаті «кошенятком», м'яко ступаючи, як пухнасте кошеня.

– під час вправ розповідати, як кошенятко гуляє в саду, слухає звуки природи, вдихає свіжі аромати, і кожен крок приносить йому радість та спокій.

– питання для дітей:

– що тобі подобається більше: відчувати тепло сонечка або слухати звуки природи?

3. Підсумкова частина заняття (7 хвилин):

– обговорення вражень (5 хвилин):

– як ти відчуваєшся після того, як став кошенятком і погуляв на природі?

– як ти думаєш, чому кошенятко відчувало таку радість?

– підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми навчилися розслаблятися і слухати наші відчуття, як кошенятко на прогулянці в саду. Важливо не тільки допомагати іншим, а й знаходити час для себе, щоб відновити сили та відчути спокій».

Завершення заняття:

– пропонується учасникам залишити свої малюнки, на яких вони зобразили кошеня чи інший персонаж, і обговорити, як цей персонаж почувся після прогулянки.

– подякувати дітям за участь.

Заняття №6.

Тема заняття: «Пригода зайченятка Коськи».

Мета заняття:

– розвивати здатність до саморегуляції та самостійного прийняття рішень у складних ситуаціях.

– навчати дітей орієнтуватися в просторі та розвивати здатність до розв'язування проблем через казкотерапію.

– підвищити емоційну стійкість та відчуття безпеки, через розуміння важливості взаємодії з батьками та підтримки.

Вікові рамки: від 4 років.

Форма роботи: групова.

Час роботи: 30 хвилин.

Інвентар:

- м'яка іграшка зайчик.
- музика для релаксації (можна використовувати звуки природи чи тиху музику).
- малюнки «перешкод».

Хід заняття:

1. Вступна частина (3 хвилини):

- пояснення казки:

«Сьогодні ми з вами послухаємо казку про зайченятко Коську, яке потрапило в ліс, далеко від своєї мами, і навчиться, як важливо слухати і довіряти батькам, а також, як діяти в складних ситуаціях».

- запитання для дітей:

- як ви думаєте, чому важливо не віддалятися від мами чи тата?

2. Основна частина заняття (20 хвилин):

- читання казки (5 хвилин):

Вчитель читає казку «Пригода зайченятка Коськи» (повний зміст наведено у Додатку Д), звертаючи увагу на моменти, коли зайченятко самотійно йде по лісу, відчуває радість від природи, але потім опиняється в складній ситуації, і його роздуми про маму.

- розмова про казку (5 хвилин):

Питання для дітей:

- як би ви почувалися, якби опинилися на місці Коськи?
- що б ви зробили, якби заблукали в лісі?
- чому важливо пам'ятати дорогу додому?

- ігрова частина (10 хвилин):

1. «Лісові пригоди Коськи» (10 хвилин)

Кожен отримує іграшку — зайця, яку вони повинні уявити як персонажа казки.

- завдання: Ви по черзі повинні пройти «ліс» і подолати різні перепони. Учасникам потрібно «подолати лісові труднощі»: стрибати через уявні калюжі, «переповзати» через пеньки (це можна зробити через уявлення,

наприклад, використовуючи невеликі об'єкти на підлозі як «перешкоди»), уникати «підступних» звуків (звуки природи або тварин, що лунають з музики), а також знаходити вказівки (предмети чи знаки, які їм вказують на правильний шлях додому).

3. Підсумкова частина заняття (7 хвилин):

- обговорення вражень (5 хвилин):

- як ти почуваєшся після того, як став зайчиком і шукав свою дорогу додому?

- як ти думаєш, чому зайченятко почало відчувати страх?

- підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми навчилися, як важливо не заблукати, але й вміти залишатися спокійними, коли опиняєшся в складній ситуації. А ще важливо завжди слухати і довіряти своїм батькам, бо вони завжди знайдуть тебе і допоможуть, коли потрібно».

Завершення заняття:

- подякувати дітям за участь у грі.

Заняття №7.

Тема заняття: Музика для душі.

Мета заняття:

- сприяти емоційному зціленню через музикотерапію.

- розвивати вміння розпізнавати емоції через музику та впливати на власний емоційний стан.

- покращити настрій, зняти стрес і тривогу через слухання класичної музики.

Вікові рамки: від 4 років.

Форма роботи: групова та індивідуальна.

Час роботи: 30 хвилин.

Інвентар:

- музичний плеєр чи колонка для відтворення музики.

– аркуш формату А4, олівці, фарби (для малювання емоцій під час прослуховування музики).

– серветки для рук.

Хід заняття:

1. Вступна частина (3 хвилини):

– пояснення заняття:

«Сьогодні ми будемо слухати чудову музику, яка допомагає нам відчувати різні емоції. Ми з вами будемо намагатися зрозуміти, що відчуває музика, і як вона може вплинути на наш настрій».

– запитання для дітей:

– яку музику ви любите слухати?

– як ви себе відчуваєте, коли слухаєте веселі чи сумні пісні?

2. Основна частина заняття (15 хвилин):

– прослуховування музики (5 хвилин):

Вчитель включає наступні класичні твори:

– Йоганн Себастьян Бах: «Маленька нічна музика», «Токката та фуга ре мінор»

– Вольфганг Амадей Моцарт: «Соната №16», «Маленька нічна серенада»

– розмова про музику (5 хвилин):

Після кожного твору обговорюється з дітьми, що вони відчули під час прослуховування.

– як ти почувався, коли слухав цю музику?

– які емоції тобі передавала музика?

– чи була музика весела чи сумна? Чому ти так думаєш?

– ігрова частина (10 хвилин):

– діти обирають аркуш і малюють те, що вони відчували під час прослуховування музики. Це можуть бути емоції, кольори, форми чи абстрактні малюнки.

3. Підсумкова частина заняття (2 хвилин):

– підсумки заняття (2 хвилини):

«Сьогодні ми змогли зрозуміти, як музика впливає на наші емоції. Музика — це справжній друг для нашої душі. Пам'ятайте, коли вам сумно або весело, завжди можна знайти музику, яка буде підходити саме для вашого настрою»!

Завершення заняття:

- пропонується дітям залишити свої малюнки на згадку про заняття.
- подякувати дітям за участь у музикотерапії та за те, що вони поділилися своїми емоціями через музику.

Заняття №8.

Тема: Музична подорож.

Мета заняття:

- розвивати слух, увагу та ритмічне сприйняття.
- покращити емоційний стан і знизити рівень тривожності.
- сприяти розвитку моторики через музику.
- формувати основні музичні уявлення через активну участь у занятті.

Вікові рамки: від 3 років.

Форма роботи: групова та індивідуальна.

Час роботи: 30 хвилин.

Інвентар:

- музичні інструменти (бубни, маракаси, ксилофон, барабан).
- аудіозаписи з різними музичними творами (спокійна класична музика, ритмічні композиції).

Хід заняття:

4. Вступ (3 хвилини)

- привітання: «Добрий день! Як ви себе почуваєте сьогодні? Готові до музичної подорожі»?
- «Сьогодні ми будемо слухати музику, рухатись і грати на інструментах. Уявіть, що ми вирушаємо в подорож».

– діти сидять зручно. Запропонувати зробити кілька глибоких вдихів-видихів, щоб розслабитися: «Зробимо глибокий вдих... і повільно видихаємо... Ще раз... Вдих... Видих... Тепер ми готові до музичної подорожі».

2. Знайомство з інструментами (10 хвилин)

– пояснення інструментів:

Показати кожен інструмент, дозволити дітям уважно розглянути його та розповідати, як на ньому можна грати. «Це бубен. Коли ми його стукаємо, він видає гучний звук. А це маракаси – вони видають цікавий звук, коли ми їх трясемо...»

– прослуховування звуків інструментів:

Дати дітям послухати звуки кожного інструмента, а потім діти по черзі повторюють ці звуки, використовуючи інструменти.

– «Тепер ваша черга! Стукніть по бубну, щоб почути його звук. Як він звучить? Тепер спробуйте похитати маракаси».

– питання до дітей:

«Які звуки вам сподобалися? Який інструмент хочете спробувати наступним?»

Важливо, щоб кожна дитина мала можливість спробувати звучання інструменту та висловити свою думку.

5. Музична подорож (7 хвилин)

– прослуховування музичних творів:

Включити спочатку спокійну музику (Людвіг ван Бетховен: «Лунна соната»), щоб діти могли зосередитись на звуках.

– «Зараз ми будемо слухати музику, яка звучить повільно, як сонечко, що сходить. Закрийте очі і уважно слухайте».

– активні рухи під музику:

Після прослуховування музики запитати, які рухи найбільше підходять до цього звучання. Діти можуть рухатися по-різному: повільно, тихо, плавно.

– «Музика зараз дуже повільна. Як ми можемо рухатись? Давайте йти дуже повільно, як черепаха».

– зміна темпу:

Включити іншу композицію з більш ритмічними звуками, (Вольфганг Амадей Моцарт: «Симфонія №40»), запитуючи, які рухи можна зробити.

– «Зараз музика швидша! Давайте стрибати, як мишки»!

– питання до дітей:

«Яка музика вам сподобалась? Як ви себе почували під час рухів»?

6. Ігри з інструментами (6 хвилин)

– гра на інструментах:

Кожна дитина по черзі отримує інструмент (бубен, маракаси, ксилофон, барабан) і грає на ньому, намагаючись відтворити ритм або придумати свій власний.

– «Тепер давайте пограємо на інструментах. Можна робити ритм, як ми чули раніше, або вигадати свій. Слухайте свої звуки»!

5. Релаксація під звуки природи (2 хвилини)

– прослуховування звуків природи:

Включити записи звуків природи (шум лісу, хвилі).

– «Зараз ми будемо слухати звуки природи. Уявіть, що ви на морі або в лісі.»

– Релаксація:

Діти сидять, закривають очі та слухають звуки.

Можна робити дихальні вправи: «Глибокий вдих... і повільно видих. Відчуйте, як ваше тіло розслабляється».

6. Підсумок заняття (2 хвилини)

– завершення заняття:

«Розплющуємо очі і повертаємось з подорожі знову у наш клас. Дякую всім за участь»!

Заняття №9.

Тема: Звуки природи.

Мета заняття:

- розвивати слухову увагу та сприйняття різних природних звуків
- знижувати рівень стресу та тривожності
- сприяти розвитку моторики через слухові стимули
- формувати уявлення про природу через звуки

Вікові рамки: від 3 років

Форма роботи: групова та індивідуальна

Час роботи: 25 хвилин

Інвентар:

- аудіозаписи звуків природи (шум лісу, спів птахів, хвилі, дощ)

Хід заняття:

1. Вступ (3 хвилини)

– привітання: «Привіт, малюки! Як ви себе почуваєте сьогодні? Готові вирушити в подорож до природи?»

- «Сьогодні ми будемо слухати звуки природи, рухатись і відпочивати.

Уявіть, що ми в лісі, на морі або в саду».

– діти сидять зручно. Пропонується зробити кілька глибоких вдихів і видихів: «Давайте глибоко вдихнемо... і видихнемо... Тепер ми готові слухати природу»!

2. Знайомство зі звуками природи (5 хвилин)

- прослуховування звуків природи:

Включити запис звуків лісу (шум дерев, спів птахів). «Слухайте, це звуки лісу. Як ви думаєте, що це за звуки?»

- питання до дітей:

«Що ви чуєте? Це птахи співають чи дерева шумлять?»

Діти можуть обговорити, які звуки воничують.

3. Рухи під звуки природи (7 хвилин)

- активні рухи:

– якщо чути шум дощу: «Давайте рухатись, як крапельки дощу, які падають на землю»!

– якщо звучить спів птахів: «Давайте махати руками, як пташки, що летять у небі»!

– якщо чути хвилі: «Рухаємося, як хвилі, що качаються на березі»!

– питання до дітей:

«Як ви почуваетесь, коли рухаєтесь під звуки природи? Який звук вам сподобався найбільше»?

4. Гра зі звуками природи (7 хвилин)

– імітація звуків природи:

Включити запис звуків лісу або води, а діти по черзі можуть намагатися відтворити ці звуки, використовуючи свої голоси або рухи. «Ми чуємо, як вітер гуляє в лісі. Спробуйте, як він може звучати»!

«А зараз давайте разом послухаємо, як хвилі розбиваються об берег, і спробуємо зробити цей звук»!

– діти можуть зімітувати різні звуки природи, такі як шум дощу або вітер, використовуючи свої голоси чи рухи.

5. Релаксація під звуки природи (2 хвилини)

– прослуховування звуків природи:

Включити запис спокійних звуків природи, наприклад, шум хвиль або легкий вітер. «Зараз ми будемо слухати дуже спокійні звуки природи. Уявіть, що ви на березі моря або в лісі».

– релаксація:

Діти сидять, закривають очі та слухають звуки. Пропонується робити кілька глибоких вдихів і видихів, розслабляючи тіло. «Уявіть, як ви відпочиваєте, сидячи в лісі, і чуєте звуки природи. Тепер ми знову відпочили»!

6. Підсумок заняття (1 хвилина)

– завершення заняття:

«Розплющуємо очі і повертаємось з нашої подорожі. Дякую всім за участь! Як вам сподобалося?»

Додаток В

Михайликовий сон

Жив собі хлопчик Михайлик. Мама і тато його любили, бо він був добрий і розумний, хоча, як есі хлопці, деколи любив і побешкетувати.

Мав Михайлик собаку М'яколапа. Вони були справжні друзі-нерозлийвода. Одного разу Михайлик захворів: у нього боліло горло, висока температура не давала піднятися з ліжка. Мама його лікувала, а М'яколап підтримував своїм товариством.

Коли Михайлик заснув, йому наснився сон, ніби він здоровий, у нього нічого не болить, надворі літо й він разом зі своїм вірним другом М'яколапом бігає та грається біля хати. Навкруги було дуже гарно: гріло сонечко, усе зеленіло, цвіло, мило щебетали пташки та нікому нічого не загрожувало. Аж раптом Михайлик почув, як його пес жалібно заскавчав, і хлопчик стрімголов кинувся до нього. Михайлик побачив, що велика біла курка дзьобнула М'яколапа просто в ніс, бо він, граючись, хотів поцупити хлібну скоринку просто в неї з-під дзьоба.

– Не бався з курками, М'яколапе, – сказав Михайлик і погладив постраждалий собачий ніс, а М'яколап весело підстрибнув і собі лизнув хлопчика в ніс. Михайлик засміявся та прокинувся. Він почувався здоровим, а його вірний друг М'яколап лежав біля ліжка та дрімав. Певно, вони обоє бачили один і той же сон?

Додаток Г

Пригоди маленького кошенятка

У бабусиній шафі, у коробці, де було тепло, але темно, мама-кішка народила маленьке кошенятко. Одного разу воно прокинулось і побачило, що мами немає, а крізь прочинені двері шафи пробивається яскраве світло. Кошеня вперше побачило цей сліпучий промінь. З цікавістю воно визирнуло за двері та опинилося в просторій кімнаті зі сходами, що вели до саду.

Крихітний пухнастий клубочок почав розглядати все навколо. Маленькими, невпевненими кроками кошеня попрямувало до саду. Ще ніколи воно не бачило таких пишних дерев, квітучих кущів, зеленої м'якенької травички. Над головою пливли білі хмаринки. Ніжне сонечко пригрівало спинку, вітерець пестив нашорошені вушка.

Своїм маленьким носиком кошенятко вдихало свіжі, приємні пахощі весняного саду. А що ніжки його не звикли до довгих прогулянок, то воно знайшло собі місцинку, аби відпочити.

Кошенятко лежало серед галявини, слухало тихий спів пташок і дзюрчання струмочка. Від насолоди воно заплющило оченята та раптом відчуло, як щось лоскоче носик і вуса. Кошеня розплющило очі – перед ним похитувалися барвисті крильця метелика.

– Мяу-привіт! – промовило кошеня й простягнуло лапку, але метелик уже змахнув крилами та полетів. Кошеня схопилось і побігло навздогін метеликові. – Зажди, давай пограємось...!

Воно радісно стрибало по м'якій траві, а назустріч йому бігла мама!

Додаток Д

Пригода Коськи

Одного разу зайченятко Кося та його мама довго гуляли в лісі. Стомившись, мама прилягла трішки перепочити, а зайченятко, скориставшись нагодою, вирішило продовжити прогулянку самотійно. Коська зачарувала краса природи та рідного лісу, він усе далі й далі заглиблювався в зелені хащі та віддалявся від мами.

Спів пташок, тріпотіння листочків на деревах, теплі сонячні промінчики, які зігрівали його своїм теплом, та відчуття свободи наповнювали його серденько задоволенням і радістю. Кося стрибав і стрибав, все далі, далі й далі...

Потім зайченя присіло на хвилику під ялиночкою, щоб трішки відпочили ніжки, і, під впливом нових вражень і почуттів, задрімало. Йому наснилась мама, яка з любов'ю турбувалась про свого сина, оберігала, захищала та годувала його.

Раптом Коська прокинувся сам-один посеред лісу та йому стало страшно. Ліс перестав бути таким гарним, настали сутінки. Сонце почало сідати і вже не було таким теплим і яскравим. Зайчик відчув голод і спрагу. Його маленькі швидкі ніжки стали важкими та неслухняними. Йому, як ніколи, захотілось до мами.

Він почав бігати й кликати маму. Аж раптом до нього долинув такий знайомий і рідний мамин голос. Поміж дерев він побачив стривожену маму, яка бігла до нього. І Кося зрозумів, що він більше ніколи не буде шукати пригод на свої довгі вушка й завжди буде слухняним.

Обнявшись, щасливі мама та синочок разом вирушили додому.